

JERUSALEM מכון ירושלים
INSTITUTE למחקרי מדיניות
FOR POLICY معهد القدس
RESEARCH لبحث السياسات

האומנם ירושלים במקום האחרון?

מה מסתתר מאחורי הממוצע העירוני
של מדדי איכות החיים

עדן יצחקי, עומר יניב

האומנם ירושלים במקום האחרון?

מה מסתתר מאחורי הממוצע העירוני

של מדדי איכות החיים

עדן יצחקי, עומר יניב

ירושלים, 2026

הפרסום התאפשר הודות לתמיכה של שותפינו:

הקרן לירושלים
مؤسسة صندوق القدس
THE JERUSALEM FOUNDATION

מכון ירושלים למחקרי מדיניות | פרסום מספר 635

נבקש להודות לכלל השותפים לעבודה על מסמך זה: לד"ר דוד קורן, מנכ"ל מכון ירושלים למחקרי מדיניות, על הליווי המקצועי, הראייה הרחבה של ממצאי המסמך והפרשנות המעמיקה לנתונים; לתגל קומיי, על ייזום הפרויקט, קידומו והפקתו; לד"ר אליעזר הירן ולד"ר מריק שטרן, על ראינות העומק ועל תרומתם לפרשנות הממצאים; לנעה רפאלי, על בניית המפה האינטראקטיבית; ולרחל קליין, על הייעוץ המקצועי, ההערות החשובות והסיוע בעריכת המסמך ובגיבוש מבנהו.

האומנם ירושלים במקום האחרון?

מה מסתתר מאחורי הממוצע העירוני של מדדי איכות החיים

עדן יצחקי, עומר יניב

עריכת לשון: גיא רונן

עיצוב ועימוד: הדס מירון - מידות טובות

פיתוח והפקה: תגל קומיי

תמונת שער: מבט על ירושלים, צילום: תגל קומיי

לציטוט (APA):

יצחקי, ע', ויניב, ע' (2026). האומנם ירושלים במקום האחרון? מה מסתתר מאחורי הממוצע העירוני של מדדי איכות החיים. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

© 2026, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בית חי אלישר

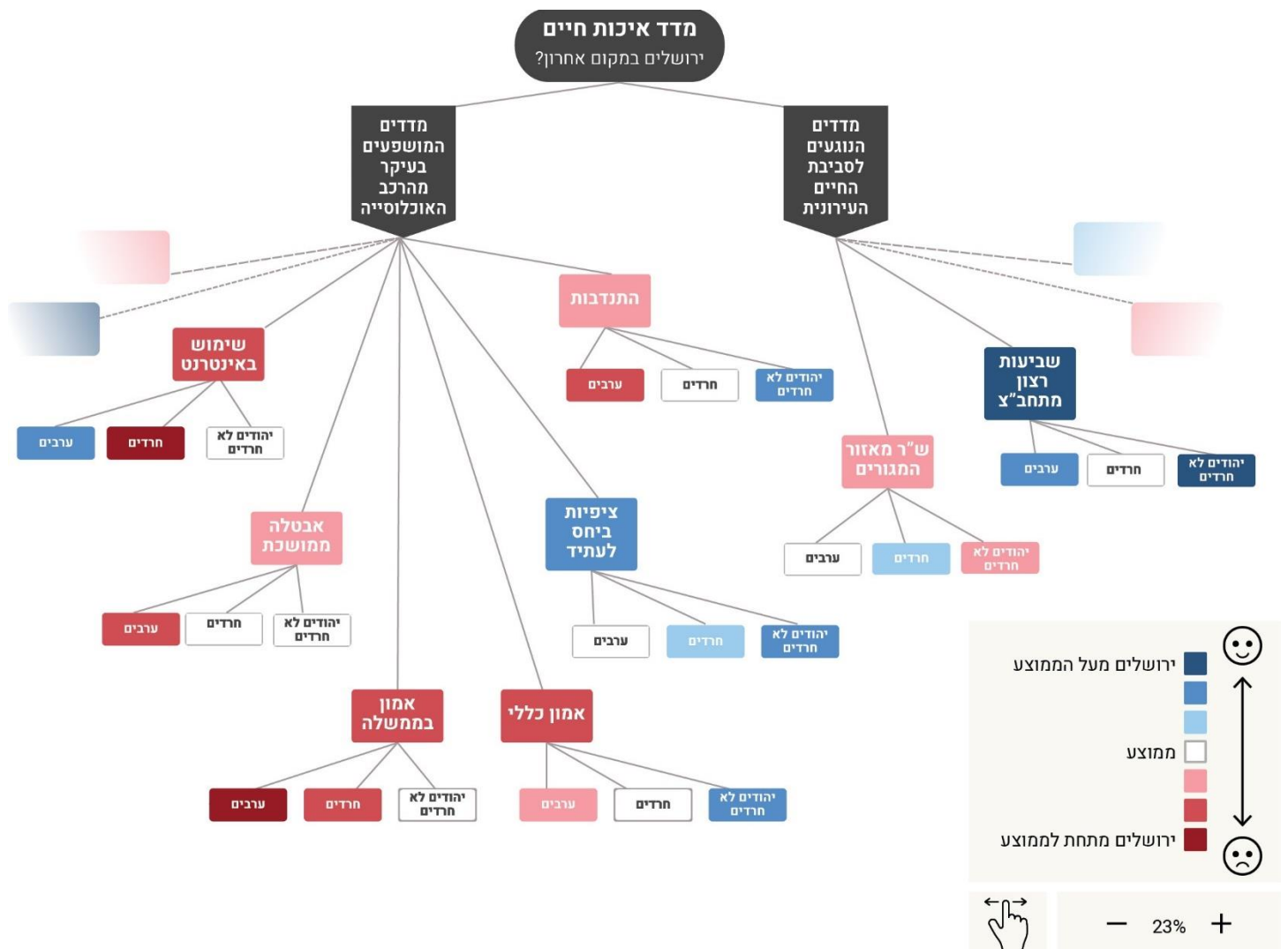
רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

www.jerusalem-institute.org.il

info@jerusalem-institute.org.il

האומנם ירושלים במקום האחרון?

מה מסתתר מאחורי הממוצע העירוני של מדדי איכות החיים

למפה האינטראקטיבית המלאה ולהעמקה בנתונים שמעניינים אתכם,

סרקו את הברקוד:

בבסיסו של מסמך זה עומדת הטענה כי בחינת איכות החיים בירושלים באמצעות מדד עירוני כולל אחד מייצרת תמונה חסרה וחלקית. מדד השוואתי זה מתפרסם מדי שנה על ידי הלמ"ס ובוחן את איכות החיים ב-18 הערים הגדולות בישראל. הוא מסכם את תוצאותיהם של 56 מדדים פרטניים בתחומים כגון תעסוקה, דיוור, השכלה, בריאות, רווחה ואמון במוסדות. המדד האחרון שפורסם הוביל לכותרות תקשורתיות המציגות את ירושלים כעיר שבה איכות החיים היא הנמוכה ביותר בין הערים הגדולות בישראל.

ניתוח איכות החיים בעיר בראייה כוללת הינו חשוב ורב ערך. יחד עם זאת, אנו טוענים כי ביחס לירושלים, נוכח הרכבה האנושי הייחודי, יש לערוך פילוחי משנה בנתוני הלמ"ס, לפי קבוצות האוכלוסייה. אלו יאפשרו לשרטט תמונה מדויקת יותר, בבואנו להשוות בין ירושלים ובין שאר הערים שהן הומוגניות ברובן. זאת, מאחר שמאפיינייהן החברתיים, התרבותיים והכלכליים של קבוצות האוכלוסייה משפיעים באופן מהותי ביותר על חלק ממדדי איכות החיים שבוחן הלמ"ס, ולפיכך גם על המדד הכולל של העיר.

בירושלים, המונה למעלה ממיליון תושבים, מתגוררות האוכלוסיות החרדית והערבית הגדולות בישראל: החרדים מהווים כ-28% מתושבי העיר והערבים כ-40%, לעומת כ-14% וכ-21% בכלל ישראל, בהתאמה.¹ במדדים רבים שנבחנו במדד הלמ"ס, הממוצע העירוני משקף לא רק את מצבה של העיר, אלא בעיקר את תמהיל האוכלוסיות המתגוררות בה ואת חלקה היחסי של כל אוכלוסייה מתוך סך תושבי העיר. כתוצאה מכך, מדד עירוני כולל אחד עלול לטשטש הבדלים מהותיים בין הקבוצות ולהוביל לפרשנות חלקית של הנתונים.

מתוך תפישה זו, המסמך מבחין בין שני סוגי מדדים: הראשון הוא מדדים המשקפים בעיקר את תפקודה של העיר ואת איכות השירותים הניתנים בה, כגון: תחבורה, בריאות וניקיון, ולכן נכון לבחון אותם גם ברמת העיר כולה. הסוג השני הינו מדדים המושפעים במידה רבה ממאפייני האוכלוסייה, כגון: תעסוקה, הכנסה, השכלה ואמון.

במדדים השונים ערכנו השוואה בין כל אחת מקבוצות האוכלוסייה בירושלים – יהודים לא-חרדים, חרדים וערבים – לבין הקבוצה המקבילה ברמה הארצית, במטרה להשוות קבוצות בעלות מאפיינים דומים. לצד הניתוח הכמותי, שולבו במסמך גם ממצאים ממחקרי מכון ירושלים למחקרי מדיניות וכן ראיונות עומק עם מומחים. אלו סייעו לפרש את הממצאים ולהעמידם בהקשר המקומי.

המסמך מציג, בראייתנו, תמונה מורכבת ומאוזנת יותר של ירושלים מזו המשתקפת בכותרות העיתונים. כך, במדדים הנגזרים מאיכות השירותים ניתן לראות כי ישנם אתגרים כבדי משקל המקמים את ירושלים מתחת לממוצע בתחומים כמו שטחים ירוקים וצפיפות הדיוור. מנגד, במה שנוגע לתחבורה ציבורית, לאמון במערכת הבריאות ולניקיון, ירושלים עולה על הממוצע הארצי.

הפילוח המגזרי מאפשר לזהות את האתגרים הייחודיים של כל קבוצת אוכלוסייה, להבחין בין סוגיות הנובעות ממאפייני האוכלוסייה לבין כאלו המשקפות את תפקודה של העיר, ולבסס מדיניות ציבורית מדויקת ויעילה יותר. במובן זה, המסמך מאיר גם "שטחים מתים" (Blind Spots) בהבנת איכות החיים בירושלים ומצביע על כיווני מחקר ועשייה אפשריים חדשים.

¹ סבו בראנץ ואח', 2026

מאפיינים משותפים לקבוצות האוכלוסייה בירושלים ביחס לישראל. ירושלים צפופה יותר, תושביה מרוצים פחות מהיקף הפארקים, ושיעור התעסוקה בה נמוך יותר. מצד שני, הירושלמים נהנים משירותים עירוניים איכותיים במספר תחומים. כך, שביעות הרצון מהתחבורה הציבורית גבוהה, מערכת הבריאות זוכה לאמון גבוה, העיר מובילה באיכות מי השתייה, ורוב התושבים מרוצים מרמת הניקיון. ברמה האישית, יותר מ-90% מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהעבודה ומהחיים ועל חוסן.

ליהודים לא-חרדים מציעה ירושלים משהו שקשה למצוא בערים גדולות אחרות - קהילה. יהודים לא-חרדים בירושלים מאופיינים בהון חברתי גבוה, ברמות גבוהות של אמון באנשים, בשיעורי התנדבות גבוהים ובאופטימיות לגבי העתיד. ניתן לייחס זאת לריבוי ארגוני החברה האזרחית ולחיי השכונה הפעילים המאפיינים את העיר. בד בבד, יהודים לא-חרדים בירושלים מדווחים על רמות גבוהות יחסית של בדידות. ייתכן שאין מדובר בסתירה, אלא דווקא בכך שתחושה זו מחזקת את הצורך במסגרת קהילתית, המהווה חלק בלתי נפרד מהחיים בעיר ומחזקת את האמון בין אנשים ואת המעורבות בחיי הקהילה.

החרדים בירושלים שמרנים יותר, מביעים שביעות רצון גבוהה יותר מאזור המגורים, ומצביעים על אתגרים משמעותיים בתחומי הדיור והתעסוקה. השמרנות מתבטאת בשימוש נמוך יותר באינטרנט ובשירותי ממשל מקוונים, ובאמון נמוך יותר במוסדות המדינה. בתחום הדיור נרשמות הוצאה חודשית גבוהה יותר וצפיפות מעט גבוהה יותר, בצד שביעות רצון נמוכה יותר מפארקים ומשטחים ירוקים. אך למרות זאת, החרדים בירושלים מביעים שביעות רצון גבוהה יותר מאזור המגורים. בתחום הכלכלי, לצד שיעורי תעסוקה נמוכים יותר ושביעות רצון נמוכה יותר מההכנסה, החרדים בירושלים מביעים שביעות רצון גבוהה יותר מהמצב הכלכלי ואף אופטימיות גבוהה יותר לגבי העתיד. מעניין לשים לב שבחברה החרדית, איכות החיים אינה נבחנת בהכרח לפי הקטגוריות המקובלות במדדי הל"מ"ס. כך, למרות מדדים כלכליים נמוכים יחסית, רבים בה מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהחיים ומהמצב הכלכלי, בין היתר, מתוך תפישת עולם המבוססת על ערכים דתיים והסתפקות במועט.

הערבים בירושלים, בתודעתם האישית והקהילתית, חיים בין שני עולמות: הרשות הפלסטינית ומדינת ישראל. מציאות דואלית זו משפיעה על תחושת השייכות, על האמון ועל איכות החיים. בהשוואה לערבים בישראל, הערבים תושבי מזרח ירושלים מתמודדים עם שיעורי תעסוקה נמוכים יותר, אבטלה ממושכת גבוהה יותר, פחות הזדמנויות לקידום, ושביעות רצון נמוכה יותר מהמצב הכלכלי ומהחיים. יתרה מכך, ניכרת חולשה של הרשתות הקהילתיות, כפי שמשתקף ברמות נמוכות של אמון באנשים, בהיעדר דיווח על התנדבות ומעורבות אזרחית וברמות בדידות גבוהות יותר. במקביל, בולט חוסר אמון עמוק בממשלה ובמערכת המשפט, המעיד על תחושת ריחוק ממוסדות המדינה. מציאות זו נובעת, בין היתר, מהמעמד הייחודי של תושבים שאינם אזרחים ומצויים בין המערכת הישראלית ובין זו הפלסטינית – מציאות המקשה על תחושת השייכות ועל התפתחותן של רשתות קהילתיות. מנגד, בהשוואה לערבים בישראל, הערבים בירושלים מדווחים על שביעות רצון גבוהה יותר מהתחבורה הציבורית, מהזמן הנדרש להגעה לעבודה ומהניקיון, לצד אמון גבוה יותר במערכת הבריאות. הם אף מדווחים על איזון טוב יותר בין העבודה ובין תחומי החיים האחרים, על שימוש גבוה יותר באינטרנט ועל תחושת אפליה נמוכה יותר.

לסיכום, בראייתנו, איכות החיים בירושלים אינה ניתנת להבנה באמצעות ממוצע עירוני אחד. מאחורי הממוצע הירושלמי הכולל מסתתרות מציאויות ומורכבויות חברתיות המאפיינות את קבוצות האוכלוסייה השונות בעיר. המסמך מאיר אפוא את האתגרים וההזדמנויות של ירושלים ושל הירושלמים באופן קוהרנטי ומקיף יותר, בהתבסס על נתוני הל"מ"ס.

תוכן עניינים

1	מבוא.....
4	מדדים המושפעים בעיקר מהרכב האוכלוסייה.....
5	תעסוקה, הכנסה והשכלה.....
12	אמון ומעורבות אזרחית.....
20	רווחה נפשית וחוסן אישי.....
25	דיגיטל ונגישות טכנולוגית.....
28	מדדים הנוגעים לסביבת החיים העירונית.....
29	תחבורה ונגישות במרחב העירוני.....
32	בריאות ושירותי בריאות.....
34	מרחב מגורים ואיכות הסביבה העירונית.....
36	דיור ותשתיות מדד משולב – השפעה עירונית והרכב דמוגרפי.....
41	סיכום.....
42	מקורות.....

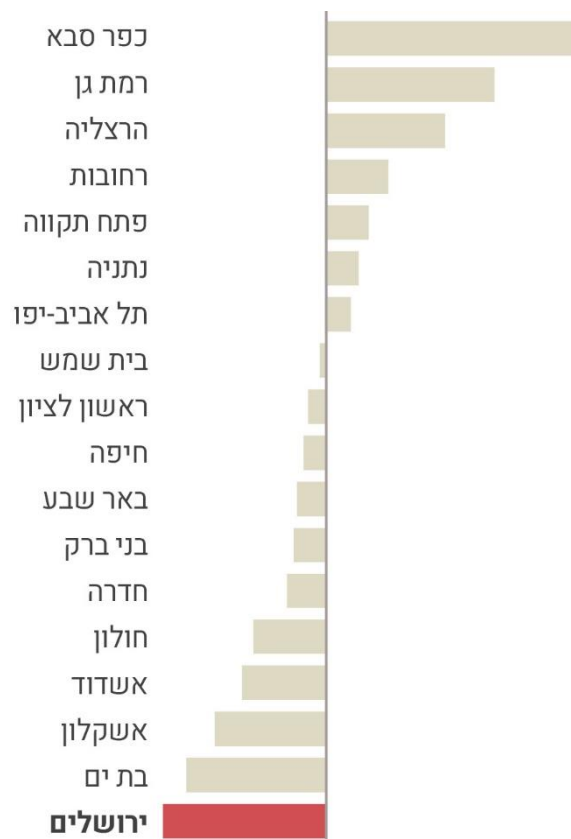
לחצו על הכותרות למעבר לנושאים המעניינים ורלוונטיים עבורכם.

מבוא

מדי שנה מפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את מדדי איכות החיים, הקיימות והחוסן הלאומי, הכוללים השוואה בין 18 הערים הגדולות בישראל. המדד הכולל מבוסס על 56 מדדים במגוון תחומי חיים, ובהם תעסוקה והכנסה, השכלה, בריאות, דיור, קשרים חברתיים, אמן במוסדות, תחושת ביטחון, שביעות רצון מאזור המגורים ואיכות הסביבה. בפרסום האחרון², המתייחס לנתוני 2024, דורגה ירושלים במקום האחרון במדד איכות החיים. ממצא זה זכה להד תקשורתי נרחב, שהציג את בירת ישראל כעיר עם איכות החיים הנמוכה בין הערים הגדולות בישראל. אלא שפרשנות הממצאים מחייבת משנה זהירות.

את תפקודה של העיר ואת איכות השירותים הניתנים בה, אלא גם את מאפייניהן החברתיים, התרבותיים והכלכליים של קבוצות האוכלוסייה המרכיבות אותה. מכאן עולה השאלה, אם ממוצע עירוני יחיד מספק תמונה מלאה של איכות החיים בירושלים. בעוד שחלק מהמדדים אכן משקפים בעיקר את איכות השירותים העירוניים, אחרים מושפעים במידה רבה גם מהרכבה הדמוגרפית הייחודית של העיר. הבחנה זו עומדת בבסיס הניתוח המוצג במסמך זה. המסמך מציע קריאה משלימה של נתוני הלמ"ס באמצעות פילוח לפי שלוש קבוצות האוכלוסייה המרכזיות בירושלים – יהודים לא-חרדים, חרדים וערבים – והשוואה של כל אחת מהן לקבוצת האוכלוסייה המקבילה ברמה הארצית. מטרת הניתוח אינה להחליף את המדד העירוני או לערער על אופן חישובו, אלא להוסיף לו רובד פרשני שיאפשר להבין טוב יותר את משמעות הנתונים ואת השלכותיהם על המדיניות הציבורית.

דירוג איכות החיים ב-18 הערים הגדולות בישראל, 2024, הלמ"ס

ירושלים שונה מרוב הערים הגדולות בישראל בהרכבה הדמוגרפית – היא כוללת את האוכלוסייה החרדית ואת האוכלוסייה הערבית הגדולות בישראל. בנסיבות אלו, חלק ממדדי איכות החיים משקפים לא רק

² למ"ס, 2026א

עקרונות הניתוח

הניתוח מבוסס על הנתונים העולים מפרסום הלמ"ס, המתייחס ל-56 מדדי איכות חיים עבור 18 הערים הגדולות בישראל. אלו מבוססים, בין היתר, על נתוני הסקר החברתי, סקר הוצאות משק הבית, סקר ביטחון אישי, סקר כוח אדם ונתוני מערכת החינוך. לצורך הניתוח הושושו שלוש קבוצות האוכלוסייה המרכזיות בירושלים – יהודים לא-חרדים, חרדים וערבים – לקבוצות האוכלוסייה המקבילות להן ברמה הארצית. ההשוואה נועדה לצורך הבחנה בין דפוסים העשויים להיות קשורים להרכבה הדמוגרפית של העיר ובין דפוסים המשקפים את מאפייני החיים בה.

לצד הניתוח הכמותי של מדדי איכות החיים, המסמך משלב גם ממד פרשני, המבוסס על שלושה ראיונות עומק עם שלושה חוקרים מובילים: ד"ר דוד קורן, מנכ"ל מכון ירושלים למחקרי מדיניות, המתייחס לממצאים באופן הוליסטי תוך העמקה באלו הנוגעים לקבוצת הערבים, כמומחה לחברה הערבית; ד"ר אליעזר הירון, חוקר החברה החרדית במכון, המתייחס לממצאי קבוצת החרדים; וד"ר מריק שטרן, עמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים ומומחה לגיאוגרפיה עירונית פוליטית, המתייחס לממצאי קבוצת היהודים הלא-חרדים. הראיונות שימשו להעמדת הממצאים בהקשר החברתי והעירוני הקונקרטי של ירושלים. שילובם מאפשר להרחיב את הדיון מעבר לנתונים הכמותיים ולהציע הסברים לדפוסים העולים מן הניתוח.

מבנה המסמך

המסמך מורכב משני חלקים מרכזיים: הראשון עוסק במדדים המושפעים במידה רבה ממאפייני קבוצות האוכלוסייה, ובהם תעסוקה, הכנסה, השכלה, אומן ומעורבות אזרחית. החלק השני עוסק במדדים המושפעים במידה רבה יותר מאיכות השירותים, התשתיות והמרחב העירוני, ובהם תחבורה ציבורית, ניקיון, בריאות ודיוור. בראש כל פרק מוצגת טבלה הכוללת את כלל המדדים הרלוונטיים לתחום הנדון, ולאחריה ניתוח של מדדים מרכזיים, לרבות פרשנות המבוססת על ראיונות העומק.

כל אחד מפרקי המסמך עומד בפני עצמו וניתן לקריאה נפרדת. בהתאם, כל פרק כולל הקדמה קצרה המספקת את ההקשר הנדרש וכן סיכום של הממצאים והתובנות המרכזיים.

מגבלות הניתוח

לצד יתרונותיה של גישת הניתוח, יש לה גם מספר מגבלות שיש להביאן בחשבון בעת פרשנות הממצאים. ראשית, לא בכל המדדים ניתן היה לבצע פילוח לפי שלוש קבוצות האוכלוסייה. בחלקם הנתונים אינם זמינים בסיווג לפי הקבוצות, ובמקרים אחרים לא ניתן היה לחשב באופן מהימן או לקבל גישה לנתוני המקור הנדרשים. הניתוח המוצג במסמך מתבסס על המדדים שעבורם התאפשרה השוואה מגזרית תקפה (כלל המדדים מפורטים בטבלאות השונות).

שנית, לצד תרומתו של הניתוח המגזרי להבנת איכות החיים בירושלים, חשוב לציין כי גם הוא אינו ממצה את ההבדלים הקיימים בתוך קבוצות האוכלוסייה. בפרט, קבוצת היהודים הלא-חרדים מורכבת מתתי קבוצות – חילונים, מסורתיים ודתיים – אשר עשויות להציג דפוסים שונים בתחומי איכות החיים. הרכבה של קבוצה זו בירושלים שונה מהרכבה ברמה הארצית: נכון לשנת 2024, 13% מהאוכלוסייה היהודית

המורחבת בירושלים הגדירו עצמם כחילונים, 13% כמסורתיים, ו-25% כדתיים או דתיים מאוד – לעומת 44%, 22% ו-15%, בהתאמה, בקרב האוכלוסייה היהודית המורחבת בישראל.³ מכאן עולה שההשוואה בקבוצת זו, בין ירושלים ובין כלל ישראל, אינה בהכרח משווה אוכלוסיות בעלות הרכב פנימי זהה, ועשויה להסתיר הבדלים חשובים בין תתי הקבוצות המרכיבות אותן. ניתוחים עתידיים יוכלו להעמיק את ההבנה של איכות החיים בירושלים באמצעות בחינה מפורטת יותר של קבוצת היהודים הלא-חרדים, תוך הבחנה בין חילונים, מסורתיים ודתיים.

מגבלה נוספת נוגעת לגודל המדגם בסקר החברתי לשנת 2024, שעליו מבוססים רוב מדדי איכות החיים המנותחים במסמך. בעוד שפילוח לפי קבוצות אוכלוסייה מאפשר השוואה מדויקת יותר בין קבוצות מקבילות בירושלים ובישראל, הוא כרוך בצמצום של מספר המשיבים בכל קבוצה. במדגם הארצי נכללו 4,931 יהודים לא-חרדים, 617 חרדים ו-1,359 ערבים, ובמדגם הירושלמי נכללו 247 יהודים לא-חרדים, 149 חרדים ו-281 ערבים. לפיכך, יש להתייחס בעיקר למגמות הכלליות ולפערים משמעותיים ועקביים בין הקבוצות. מגבלה זו רלוונטית גם לניתוחים המבוססים על סקר הוצאות משק הבית וסקר הביטחון האישי.

³ סבו-בראנץ ואח', 2026

מדדים המושפעים בעיקר מהרכב האוכלוסייה

חלק זה עוסק במדדי איכות חיים שבהם למאפייני האוכלוסייה יש השפעה מכרעת על הממוצע העירוני. אלו הם מדדים המושפעים במידה רבה גם מערכים, מנורמות, מדפוסי חיים וממאפיינים חברתיים של קבוצות האוכלוסייה השונות.

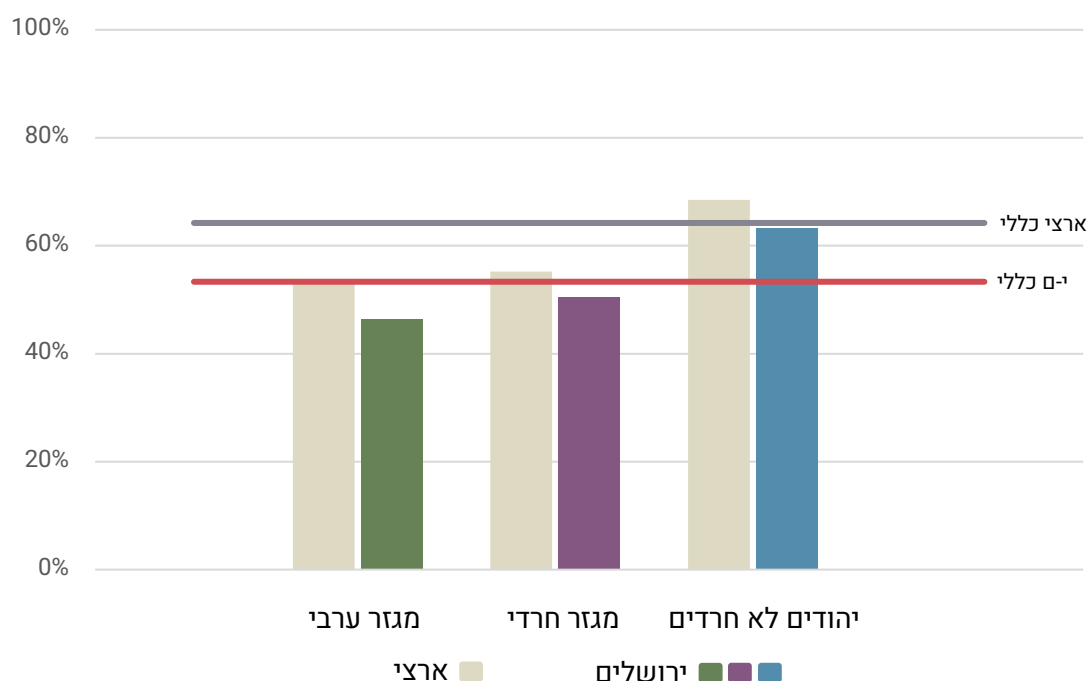
תעסוקה, הכנסה והשכלה

מדדי התעסוקה, ההכנסה וההשכלה נמנים עם המדדים המרכזיים שבאמצעותם נבחנת איכות החיים של אוכלוסייה. עם זאת, הם מושפעים הן מתנאים כלכליים אובייקטיביים והן ממאפיינים חברתיים המשפיעים על תפישות של הצלחה ורווחה כלכלית. הניתוח המגזרי מלמד כי גם בתחום זה לא ניתן להבין את מצבה של ירושלים באמצעות הממוצע העירוני בלבד. ונזכיר כי חלקם הגבוה של החרדים והערבים בעיר משפיע על הממוצע בה יותר מכפי שבא לידי ביטוי בבחינה הארצית.

בקרוב יהודים לא-חרדים מתקבלת תמונה הקרובה יחסית לזו של האוכלוסייה המקבילה בישראל. בקרב החרדים, בולט פער בין מצבם הכלכלי כפי שהוא משתקף במדדי התעסוקה וההכנסה, לבין רמות גבוהות של שביעות רצון מהמצב הכלכלי. בקרב האוכלוסייה הערבית בירושלים בולטים פערים בתעסוקה ובמצב הכלכלי, לצד קשיים בהשתלבות בשוק העבודה הישראלי.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
שיעור התעסוקה בקרב בני 15 ומעלה	64%	53%	68%	63%	55%	50%	53%	46%
שביעות רצון מעבודה	92%	91%	93%	93%	94%	91%	86%	88%
מועסקים המרוצים מההכנסה	67%	62%	68%	63%	66%	60%	64%	62%
שביעות רצון מהמצב הכלכלי	66%	56%	69%	66%	74%	78%	53%	35%
שיעור האבטלה הממושכת (מעל שישה חודשים)	17%	27%	13%	15%	18%	18%	32%	38%
מועסקים במשרה חלקית שלא מרצון	1%	2%	1%	1%	2%	2%	2%	3%
תפקיד מאפשר קידום	47%	44%	48%	48%	49%	51%	42%	16%
תפקיד תואם את תחום לימודיהם	73%	72%	72%	72%	76%	73%	76%	69%
השכלה על-תיכונית והשכלה גבוהה	51%	46%	57%	60%	45%	43%	26%	31%
שביעות רצון מהאיזון בין עבודה לתחומי חיים אחרים	69%	74%	68%	59%	71%	71%	75%	96%
זכאות לבגרות	56%	26%	-	-	-	-	-	-
שיעורי למידה בגילי 15-17	95%	90%	-	-	-	-	-	-
הכנסה חציונית	18,837	12,904	-	-	-	-	-	-
הכנסה כספית נטו לנפש סטנדרטית	115.6	90.6	-	-	-	-	-	-
הכנסה כלכלית לנפש סטנדרטית	136.4	99.6	-	-	-	-	-	-

שיעור התעסוקה בקרב בני 15 ומעלה⁴

אצל החרדים בירושלים, שיעור התעסוקה נמוך מעט מזה של החרדים בישראל. פער זה מוסבר, בין היתר, בריכוז גבוה יותר של אוכלוסיות חרדיות שמרניות בעיר, המאופיינות בשיעורי תעסוקה נמוכים יחסית. ככלל, שיעורי התעסוקה הנמוכים בחברה החרדית מושפעים בעיקר משיעור התעסוקה הנמוך של גברים חרדים, העומד בשנים האחרונות על 52%-55% בגילי העבודה העיקריים.⁵

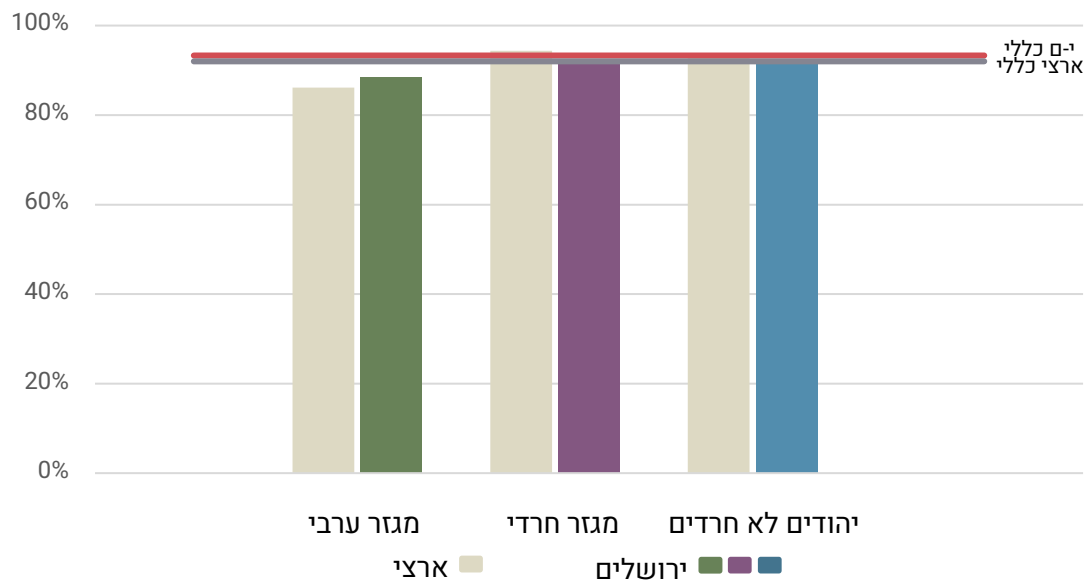
שיעור התעסוקה בקרב האוכלוסייה הערבית בירושלים נמוך מזה של האוכלוסייה הערבית בישראל. פער זה נובע במידה רבה משיעור התעסוקה הנמוך של נשים ערביות בירושלים, אשר עמד בשנת 2024 על כ-30% לעומת כ-48% בקרב נשים ערביות בכלל ישראל.⁶ זאת, בעיקר בשל הבדלים ברמת השליטה בשפה העברית, הבדלים במסלולי ההשכלה (תוכנית הלימודים הפלסטינית במזרח ירושלים לעומת זו הישראלית בכלל הארץ) וכן חסמים תרבותיים וחברתיים, הנוטים להיות משמעותיים יותר במזרח ירושלים.

⁴ אחוז המועסקים מתוך כלל אוכלוסיית בני ה-15 ומעלה.

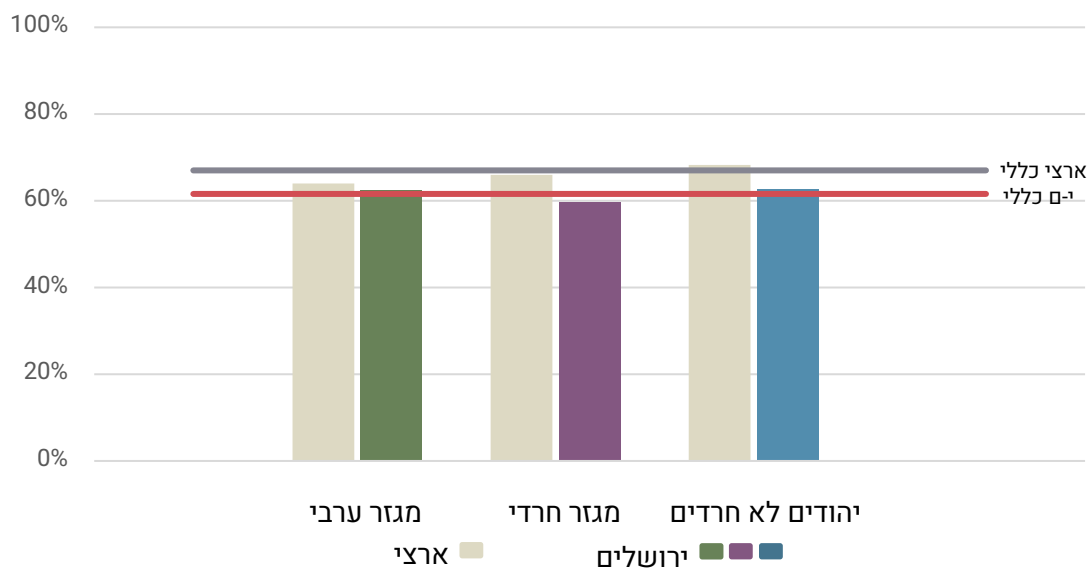
⁵ עיבוד מכון ירושלים למחקרי מדיניות לנתוני הלמ"ס.

⁶ סבו-בראנץ ואח', 2026

שביעות רצון מהעבודה⁷

מועסקים המרוצים מההכנסה מעבודה⁸

⁷ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי החל מ-2002 ומופנית לכלל המועסקים מגיל 20 ומעלה: "האם אתה מרוצה מעבודתך במקום העבודה העיקרי?". המדד כולל את המשיבים "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

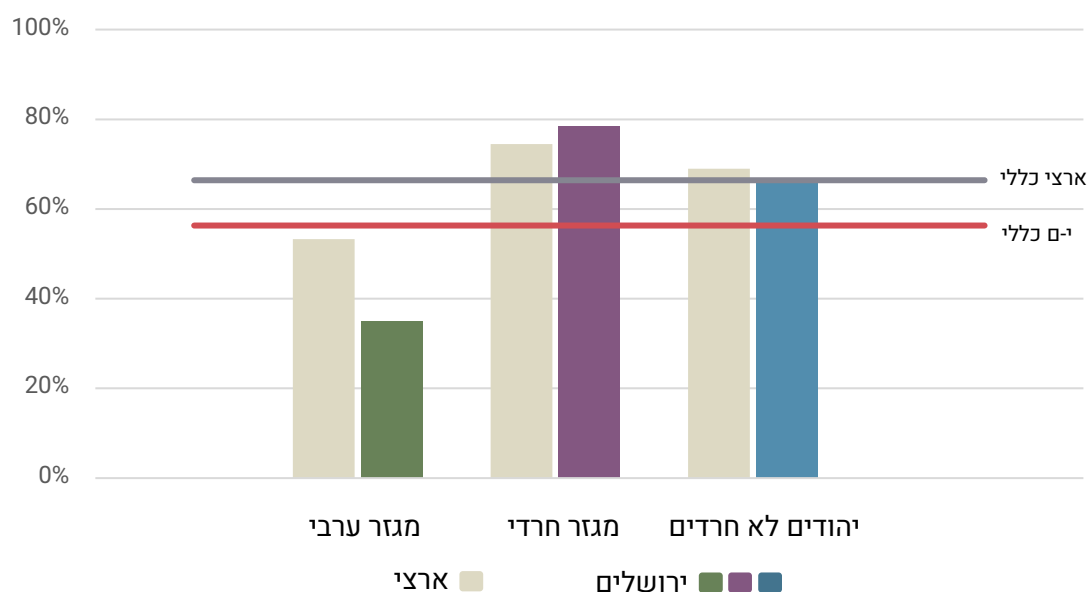
⁸ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי החל מ-2002 ומופנית לכלל המועסקים מגיל 20 ומעלה: "האם אתה מרוצה מההכנסות מעבודתך?". המדד כולל את המשיבים "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

אין זה מפתיע שיהודים לא-חרדים בירושלים מרוצים פחות מהכנסתם בהשוואה ליהודים לא-חרדים בישראל. בירושלים קיימות פחות הזדמנויות תעסוקה בענפים עם רמת הכנסה גבוהה דוגמת הייטק, תקשורת ופיננסים לעומת אזורי התעסוקה המרכזיים בישראל, ובהתאם, גם רמות השכר נמוכות יותר.

לעומת זאת, בקרב החרדים, רמות הכנסה נמוכות יחסית אינן מתורגמות בהכרח לשביעות רצון נמוכה מההכנסה. הדבר קשור, בין היתר, לנקודת הייחוס הכלכלית ולציפיות השונות: רבים מהצעירים החרדים מגיעים לשוק העבודה לאחר שנים של לימודי ישיבה, ולכן אינם בהכרח משווים את מצבם הכלכלי לזה של כלל האוכלוסייה. התפתחותה של אוריינות פיננסית גבוהה יותר בקרב הדור הצעיר עשויה לשנות בעתיד דפוס זה.

גם בקרב הערבים בירושלים ניכר כי שביעות הרצון מההכנסה אינה נגזרת רק מרמת ההכנסה עצמה. רמת שביעות הרצון דומה לזו של הערבים בכלל ישראל, בין היתר, משום שנקודת הייחוס הכלכלית של רבים מקרב אוכלוסייה זו אינה מוגבלת לערבים בישראל בלבד, אלא כוללת גם השוואה לתושבי השטחים, שם רמות השכר נמוכות יותר.

שביעות רצון מהמצב הכלכלי⁹

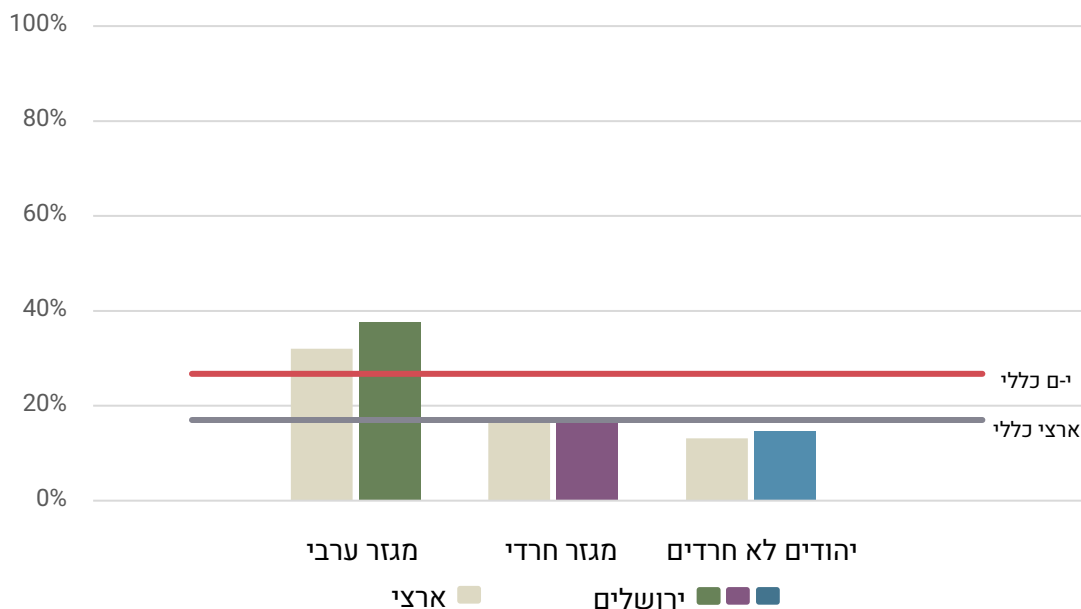
בקרב החרדים, בירושלים ובכלל ישראל, נרשמה רמת שביעות רצון גבוהה יחסית מהמצב הכלכלי. ממצא זה קשור לתפישה תרבותית דתית של "פרנסה משמיים"¹⁰, שלפיה, האחריות הכלכלית אינה נתונה באופן מלא בידי הפרט. אין זה ביטוי של אמונה או תקווה בלבד, כי אם מודל המסדיר בפועל את ההתנהלות הכלכלית של משקי הבית. בהתאם לכך, ה"השתדלות" של האדם לבדה נתפשת כמספיקה, בעוד שהתוצאה הכלכלית נתונה בידי הקב"ה. תפישה זו עשויה להסביר את רמות שביעות הרצון הגבוהות יחסית אף נוכח קשיים כלכליים בפועל.

⁹ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי החל מ-2002 ומופנית לכלל המועסקים מגיל 20 ומעלה: "באופן כללי, האם אתה מרוצה ממצבך הכלכלי?". המדד כולל את המשיבים "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

¹⁰ היום ופראוור, 2024

בקרב הערבים בירושלים, המצב הכלכלי הירוד אכן מתבטא בפער בשביעות הרצון ביחס לערבים בכלל ישראל. יוקר המחיה בירושלים גבוה יחסית, ובפרט במערבה, שם רבים מתושבי מזרח העיר עורכים חלק מרכישותיהם. יתר על כן, הערבים בירושלים משווים פעמים רבות את מצבם הכלכלי לעמיתיהם היהודים במקום העבודה. האינטגרציה הגבוהה עם האוכלוסייה היהודית הירושלמית חושפת אותם לאיכות החיים – ל"דשא של השכן" היהודי – ואפשר שגם בכך טמון חלק מההסבר לפער בשביעות הרצון מול ערביי ישראל.

אבטלה ממושכת¹¹

בקרב החרדים, ניתן להבחין כי שיעורי האבטלה הממושכת בירושלים נמוכים, בדומה לממוצע הארצי. אומנם, כפי שראינו, החברה החרדית מתאפיינת בשיעורי תעסוקה נמוכים יחסית, בעיקר בשל שיעור התעסוקה הנמוך של גברים חרדים. ואולם, אין סתירה בין שני הממצאים: שיעור האבטלה הממושכת מתייחס רק למחפשי עבודה במשך יותר משישה חודשים, ואינו כולל את מי שאינם משתתפים כלל בשוק העבודה ואינם מחפשים עבודה. כמו כן, עובדים המועסקים בהיקף משרה מצומצם, אף הם אינם נחשבים מובטלים, הגם שהשתלבותם בשוק העבודה חלקית.

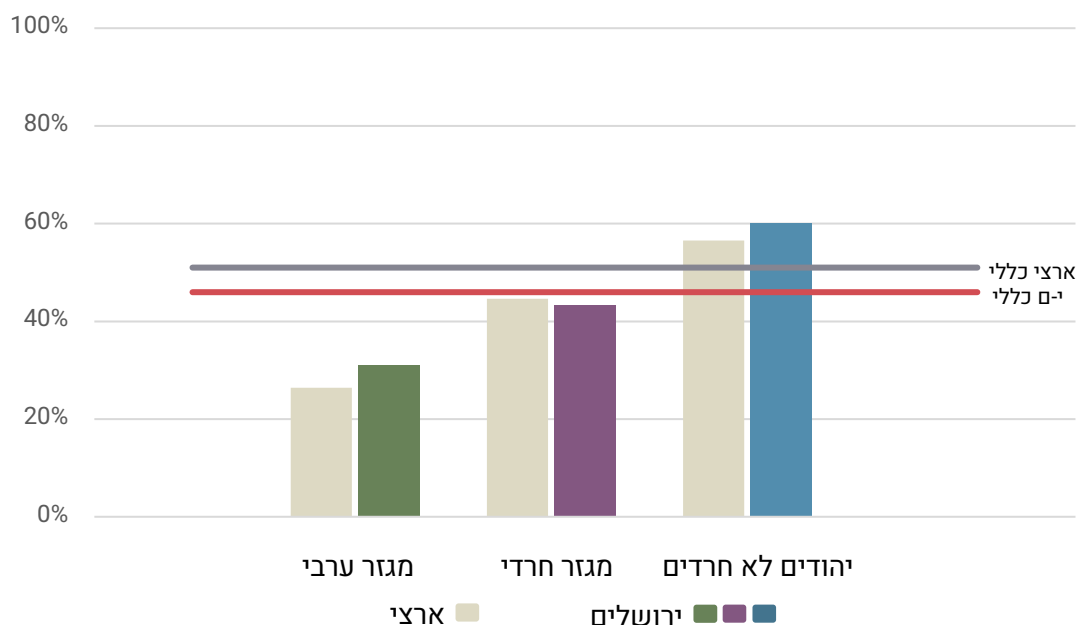
השיעור הנמוך במדד זה מתקשר לאופיו הקהילתי של שוק העבודה החרדי. חרדים רבים עובדים בתוך הקהילה עצמה – למשל, במוסדות חינוך, בקופות חולים שכונתיות ובמשרות ניהוליות במוסדות קהילתיים (לאו דווקא בתפקידים רבניים). נוסף על כך, לקהילה החרדית יש תפקיד משמעותי בסיוע לחבריה במציאת עבודה, דבר שעשוי לתרום לשיעור אבטלה ממושכת נמוכים יחסית.

מנגד, שיעורי האבטלה הממושכת הגבוהים יחסית בקרב הערבים בירושלים משקפים את הקושי להשתלב לאורך זמן בשוק העבודה. הדבר קשור, בין היתר, למאפייניה של ירושלים כעיר מעורבת. העסקת עובדים ערבים מושפעת במידה רבה מהמצב הביטחוני, ובפרט מהשלכות אירועי 7 באוקטובר, שלאחריהם, במקרים מסוימים, גבר החשש של מעסיקים יהודים מהעסקת עובדים ערבים. הפערים עשויים להיות

¹¹ חושבה כאחוז הבלתי מועסקים שחיפשו עבודה מעבר לשישה חודשים מתוך כלל הבלתי מועסקים.

קשורים גם למסלולי ההשכלה הייחודיים של תושבי מזרח ירושלים. רבים מהם לומדים את תוכנית הלימודים הפלסטינית, וחלקם ממשיכים ללימודים אקדמיים ברשות הפלסטינית – דבר שעלול להקשות על השתלבותם בשוק העבודה הישראלי בהשוואה לערבים בישראל, הלומדים את תוכנית הלימודים הישראלית ובמוסדות אקדמיים ישראליים.

השכלה על תיכונת וגבוהה¹²

רמת ההשכלה הגבוהה בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים אינה מפתיעה. הממצא מתיישב עם ריכוזם של מוסדות ההשכלה הגבוהה בעיר, המושכים אליהם אוכלוסייה משכילה. ההרכב הפנימי של קבוצה זו עשוי אף להסתיר שיעורי השכלה גבוהים יותר בקרב חלק מתתי הקבוצות.

בקרב החרדים בירושלים, שיעורי ההשכלה נמוכים ביחס ליהודים לא-חרדים ודומים לאלו של החרדים ברמה הארצית. ניתן להסביר זאת באמצעות מודל "חברת הלומדים", שבמסגרתו, גברים חרדים "מוסללים" ללימודי תורה כדרך חיים. החל משנות התיכון לומדים רובם במסגרות המתמקדות בלימודי קודש בלבד, וגם אלו שבמסלולים הכוללים לימודי חול ממשיכים פעמים רבות ללימודי תורה עם סיום התיכון. כתוצאה מכך, שיעור הפונים ללימודים על תיכונים ואקדמיים נמוך יחסית. לצד זאת, יש לזכור כי בקרב נשים חרדיות התמונה שונה, ורבות מהן מחזיקות בתעודה על תיכונת או בתואר אקדמי.

בקרב הערבים בירושלים ניכרים שיעורי השכלה גבוהים יחסית לערבים בישראל. ממצא זה עשוי להיות מוסבר, בין היתר, בכך שנשים במזרח ירושלים פונות ללימודים אקדמיים בשיעורים גבוהים יותר מנשים ערביות בישראל, וכן בזמינותם של מוסדות להשכלה גבוהה ברשות הפלסטינית עבור תושבות מזרח ירושלים.¹³ יש לציין כי מדד ההשכלה של הלמ"ס מבוסס על דיווח עצמי, ואינו מבחין בין השכלה שנרכשה במוסדות בישראל לבין השכלה שנרכשה במוסדות פלסטיניים.

¹² אחוז בני 30 שהתעודה הגבוהה ביותר שלהם היא תעודה על תיכונת או תואר אקדמי.

¹³ פורזיקי, 2022

אשר לשיעור הזכאות לתעודת בגרות, הנמוך באופן יחסי בירושלים לפי פרסום הלמ"ס, גם כאן ניתן לשער כי הדבר נובע מאופי תוכניות הלימודים של הציבור החרדי והערבי. נבהיר כי ישנו אתגר מבני בחישוב הזכאות באוכלוסיות אלו, ונדרש בירור נוסף בנושא.

**סיכום
מדדי
התעסוקה,
ההכנסה
וההשכלה**

בקרב יהודים לא-חרדים, רוב המדדים מצביעים על תמונה הקרובה יחסית לאוכלוסייה המקבילה בישראל. פערים שכן נמצאו עשויים להיות קשורים להרכב הפנימי של קבוצה זו בירושלים, הכולל שיעור גבוה יחסית של דתיים ומסורתיים ונמוך יחסית של חילונים. בקרב החרדים ככלל, ניכרת השפעה של דפוסי חיים וערכים דתיים, המתבטאת ברמות גבוהות יחסית של שביעות רצון מהחיים ומהמצב הכלכלי גם נוכח הכנסות נמוכות יותר. בקרב הערבים בירושלים בולטים חסמים הקשורים לשפה, למסלולי ההשכלה, למעמד התושבות ולהשתלבות בשוק העבודה הישראלי. אלה באים לידי ביטוי בשיעורי תעסוקה נמוכים יותר, באבטלה ממושכת גבוהה יותר ובשביעות רצון נמוכה יותר מהמצב הכלכלי.

חלק ניכר מן הפערים הנצפים בין ירושלים לבין הממוצע הארצי נובע מהרכבה החברתי הייחודי של העיר ומהמשקל הגבוה של חרדים וערבים בה. ובסופו של דבר, הפרק ממחיש כי מדדי תעסוקה והכנסה אינם משקפים רק מצב כלכלי אובייקטיבי, אלא גם השפעות של ערכים וציפיות. הדבר אינו מיתר כמובן את תפקידן של המדינה והעירייה: חלק מהפערים קשורים גם לחסמים מבניים ולנגישות להזדמנויות, והם מצביעים על חשיבותם של צעדי מדיניות המקדמים השתלבות כלכלית של כלל קבוצות האוכלוסייה בעיר.

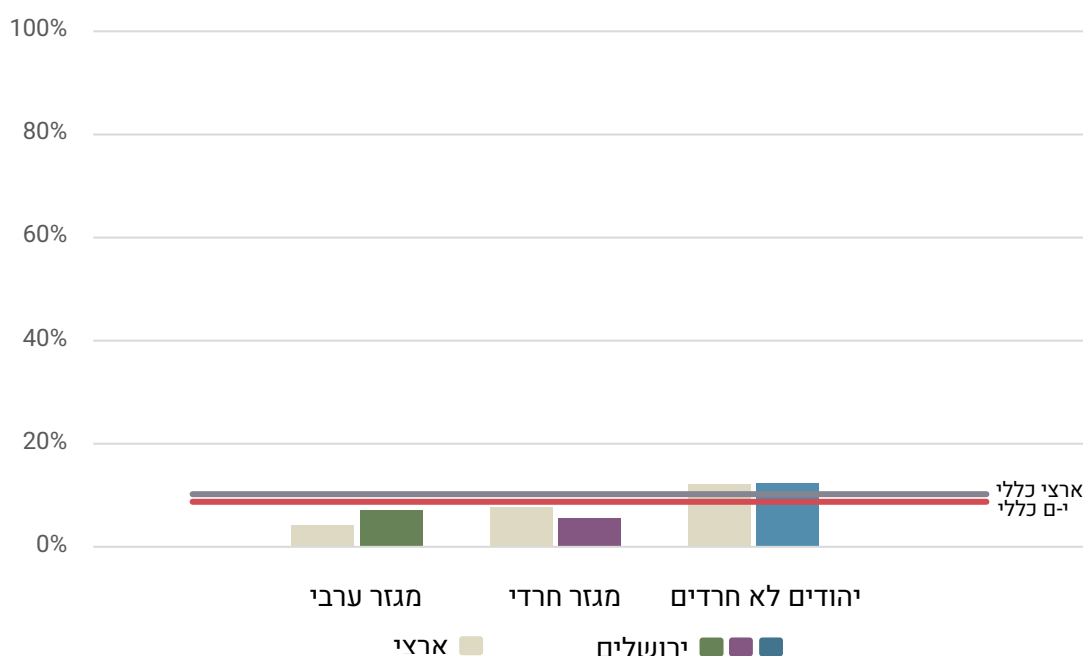
אמון ומעורבות אזרחית

מדדי האמון והמעורבות האזרחית, הבוחנים היבטים כגון אמון באנשים, אמון במוסדות המדינה, מעורבות אזרחית והתנדבות, מספקים הצצה לאופן שבו קבוצות האוכלוסייה השונות בירושלים תופשות את מקומן בחברה הישראלית. במידה רבה, הם משקפים תחושות של שייכות או חוסר שייכות של הפרט לקהילה ולמדינה.

הממצאים מצביעים על פערים משמעותיים בדפוסי האמון והמעורבות בין קבוצות האוכלוסייה בירושלים. בקרב היהודים, חרדים ולא-חרדים, בולטות רמות גבוהות של התנדבות ואמון באנשים – ממצאים המעידים על חוזקן של הרשתות הקהילתיות היהודיות בירושלים. מנגד, בקרב הערבים בעיר בולטים שיעורי אמון נמוכים באנשים ובמוסדות המדינה, תחושת השפעה מוגבלת ומעורבות אזרחית נמוכה.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
שיעור הערכת יכולת להשפיע על מדיניות הממשלה	10%	9%	12%	12%	8%	5%	4%	7%
מעורבות אזרחית	14%	9%	18%	18%	7%	8%	2%	0%
עיסוק בפעילות התנדבותית	30%	26%	34%	41%	46%	48%	8%	0%
אמון בממשלה	27%	21%	26%	26%	34%	28%	27%	10%
אמון במערכת המשפט	47%	30%	50%	48%	13%	14%	50%	21%
אמון כללי (האם אפשר לסמוך על אחרים?)	40%	34%	48%	57%	50%	51%	7%	4%

הערכת היכולת להשפיע על מדיניות הממשלה¹⁴

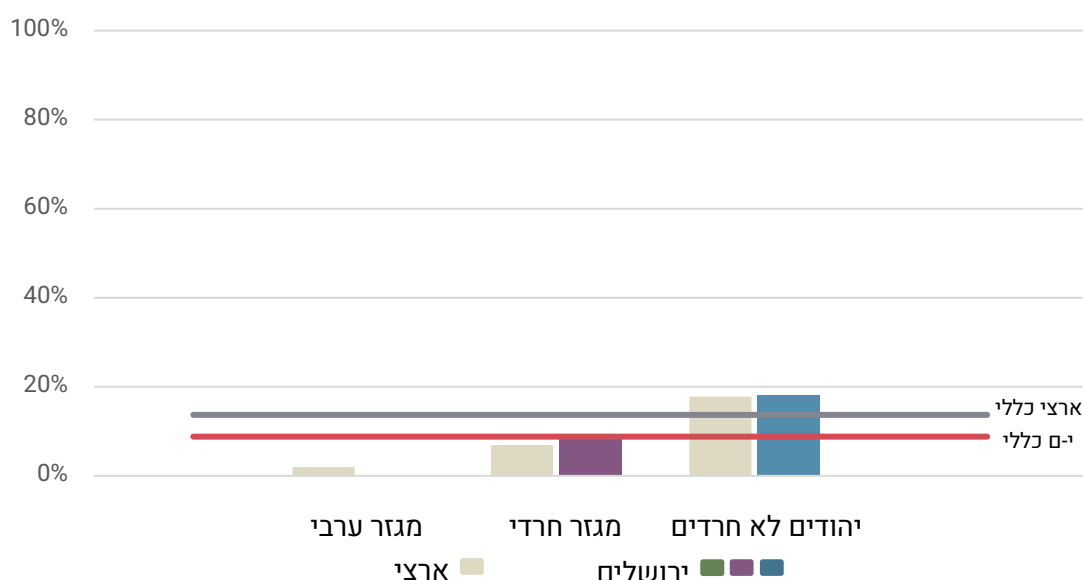
ככלל, בכל קבוצות האוכלוסייה ניכרת תחושת יכולת נמוכה להשפיע על מדיניות הממשלה.

בקרב חרדים, ניכר כי רובם המוחלט, בישראל ומעט יותר מכך בירושלים, חש שאינו יכול להשפיע על מדיניות הממשלה. מה שמסביר נתון זה הוא האופי הסולידרי והממושם של החברה החרדית. מחאות ופעולות ציבוריות מתרחשות בדרך כלל רק בהנחיה של ההנהגה הרבנית, בעוד שהתארגנויות עצמאיות הן נדירות יחסית. בחברה החרדית רווח הביטוי: "לחרדי יש זכות הצבעה אבל אין זכות בחירה" – קרי, ההכרעה הפוליטית נעשית במסגרת ציית להנהגה הרבנית, ולא מתוך תפישה אינדיבידואליסטית של השפעה אישית. האקטיביזם החרדי מתבצע בעיקר דרך ההנהגה הרבנית, הנתפשת כמי שאמורה לדאוג לצורכי הציבור החרדי מול המדינה. תפישה זו קשורה גם לתרבות חברתית שבה יש פחות שיח של "מה מגיע לי" או דרישה אישית מול מוסדות המדינה.

בקרב הערבים בירושלים נרשם שיעור מעט גבוה יותר ביחס לערבים בישראל בתחושת היכולת להשפיע על מדיניות הממשלה. ניתן להסביר זאת בתחושת משילות גבוהה יותר ביחס לחברה הערבית בישראל, על רקע היקפי האלימות הפלילית הגבוהים בחברה הערבית שמחוץ לירושלים. עם זאת, מדובר בפער קטן מאוד, וככלל – ניתן להבחין כי רוב מוחלט מקרב הערבים חשים שאין ביכולתם להשפיע על מדיניות הממשלה. יוזכר כי בעוד שלערביי ישראל יש זכות הצבעה בבחירות לכנסת, למזרח ירושלמים, בהיותם תושבים ולא אזרחים, אין זכות כזאת.

¹⁴ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2016 ומופנית לבני 20 ומעלה: "להערכתך, האם אתה יכול להשפיע על מדיניות הממשלה?". המדד כולל את המשיבים "במידה רבה" או "במידה מסוימת".

מעורבות אזרחית¹⁵

שיעור המעורבות האזרחית בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים גבוה ביחס לשאר הקבוצות בעיר, ודומה לזה שנמדד בקרב האוכלוסייה המקבילה ברמה הארצית. ניתן היה לצפות לאחוזים גבוהים אף יותר בקרב יהודים לא-חרדים בבירת ישראל, בהתחשב בכך שמשרדי הממשלה, הכנסת והמוסדות הלאומיים שוכנים בה.

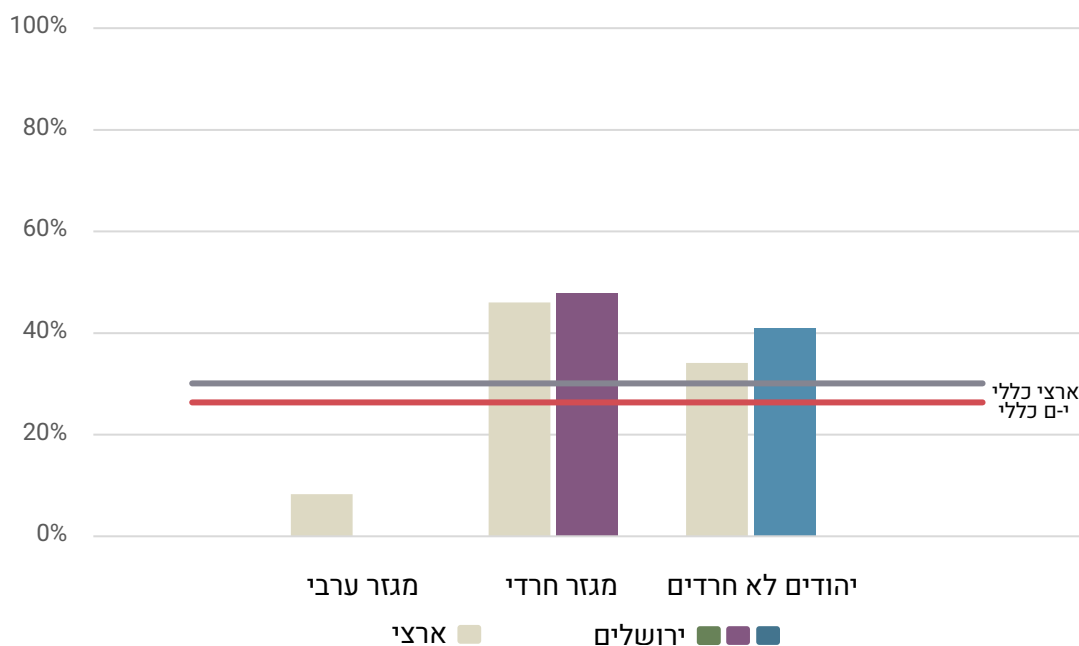
בקרב החרדים, ניכר ששיעור המעורבות האזרחית נמוך יותר ביחס ליהודים הלא-חרדים, ודומה יחסית לרמה הארצית. נראה כי גם כאן, בדומה לנושא הקודם, ניכרת השפעת האופי הקהילתי והממושם של החברה החרדית, בצד הנטייה לפעול בעיקר במסגרת ההנהגה הרבנית ולא באמצעות יוזמות אזרחיות עצמאיות.

בקרב הערבים בירושלים כמעט שלא נרשמת מעורבות אזרחית, אך בעיקר בשל מעמדם הייחודי: כתושבי קבע שאינם אזרחי ישראל, הם אינם זכאים לבחור או להיבחר לכנסת. מעבר לכך, אף שהם רשאים להצביע ולהתמודד בבחירות לעיריית ירושלים, רובם נמנעים כמעט לחלוטין מהשתתפות פוליטית גם בזירה העירונית.¹⁶

¹⁵ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2016 ומופנית לכלל האוכלוסייה בני 20 ומעלה: "ב-12 החודשים האחרונים, האם היית מעורב בחיים הציבוריים או הפוליטיים ברמה המקומית או הארצית?". המדד מציג את אלו שהשיבו בחיוב.

¹⁶ קורן, 2018

עיסוק בפעילות התנדבותית¹⁷

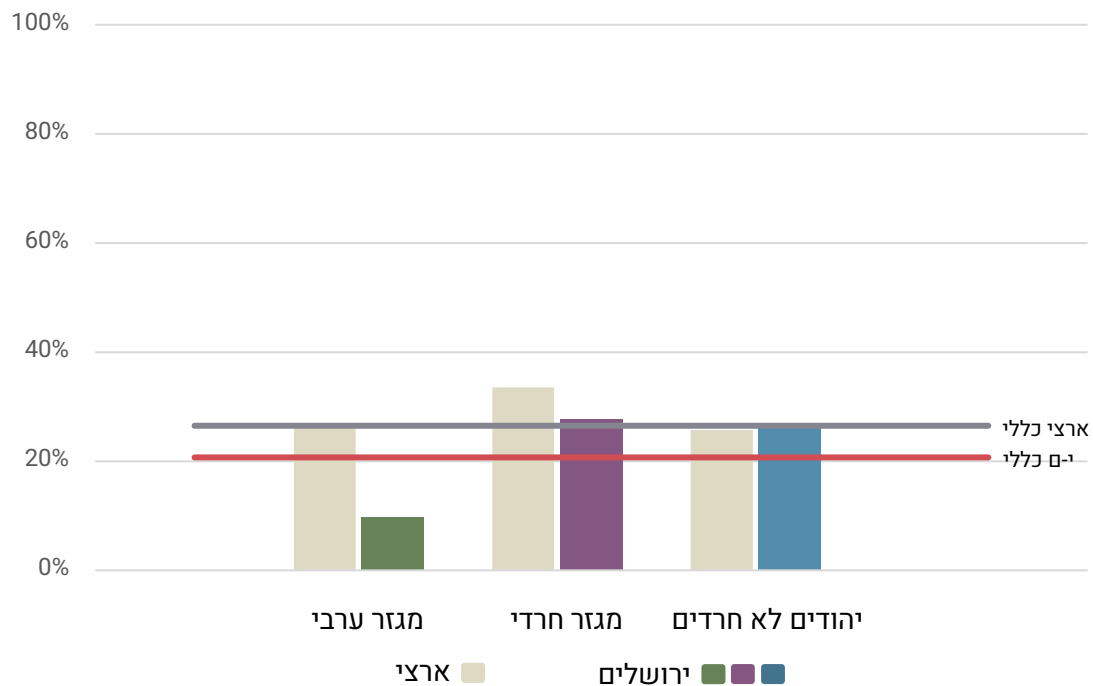
שיעור ההתנדבות בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים גבוה מזה שנמדד בקרב האוכלוסייה המקבילה בישראל. ממצא זה משקף את ההון האנושי הגבוה יחסית בעיר, את רמת ההשכלה הגבוהה ואת תחושת הקהילתיות המאפיינת רבים מתושביה. כמו כן, ירושלים מתאפיינת בריבוי אתגרים חברתיים ובמעמדה כמרכז בולט של ארגוני החברה האזרחית בישראל – שני גורמים היוצרים הזדמנויות רבות למעורבות ולהתנדבות.

בקרב החרדים, ככלל, נרשמים שיעורי התנדבות גבוהים. ההתנדבות בחברה החרדית נשענת במידה רבה על ערכים של צדקה, חסד ועזרה לזולת המושרשים בתרבותה. בהתאם, שיעורי התרומה והמעורבות בארגוני סיוע גבוהים במיוחד, וארגונים כמו "יד שרה", "זק"א ו"ידידים" ממחישים את מקומו המרכזי של הממד הדתי בעידוד ההתנדבות והעזרה ההדדית.

מנגד, בקרב הערבים בירושלים לא נרשם עיסוק בפעילות התנדבותית. ממצא זה עשוי לנבוע מהמחצית הפוליטית הייחודי של הערבים בעיר, היוצר מנגנונים קהילתיים חלשים יותר בהשוואה לחברה הערבית בישראל. ארגוני חברה אזרחית המזוהים עם הרשות הפלסטינית מוגבלים בפעילותם על ידי מערכות החוק והביטחון בישראל, בעוד שהמינהלים הקהילתיים והמתנ"סים במזרח העיר פועלים מטעם הרשויות הישראליות – מה שגורם לחלק מהתושבים להסתייג מהם מבחינה פוליטית.

¹⁷ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית לבני 20 ומעלה: "ב-12 החודשים האחרונים, האם עסקת בפעילות התנדבותית?". המדד מציג את אלו שהשיבו בחיוב.

אמון בממשלה¹⁸

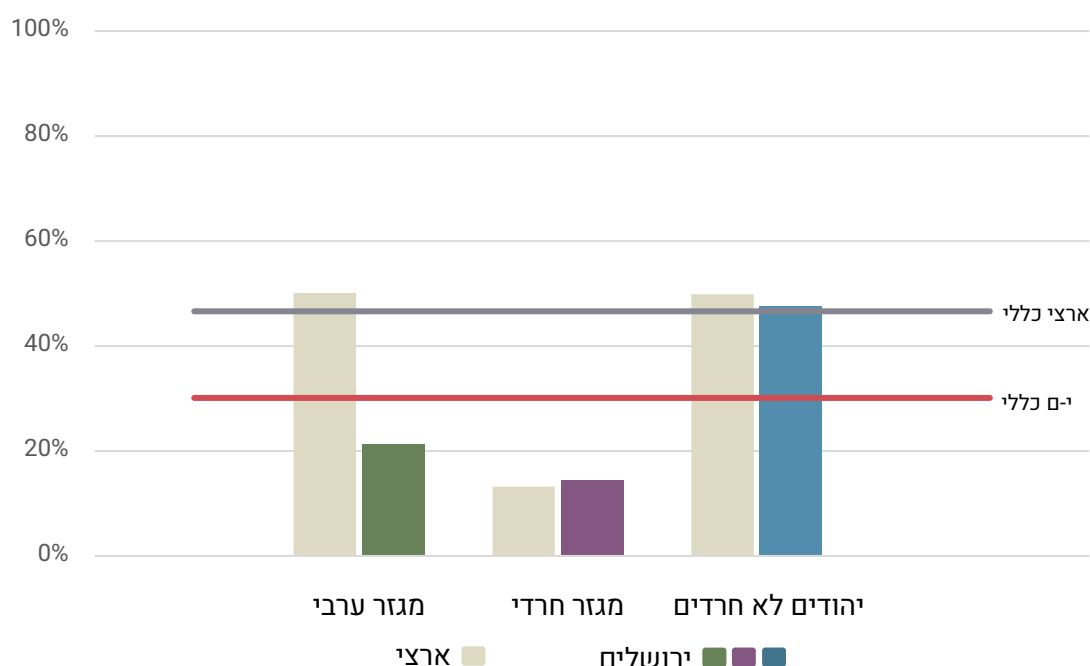

מדד זה מושפע במידה רבה מההקשר הפוליטי ומהתקופה הנבחנת. העובדה שהממשלה שכיהנה בעת עריכת הסקר כללה נציגים חרדים וגורמים הנתפשים כפרו חרדים, עשויה להסביר את רמות האמון הגבוהות יחסית מצד הציבור החרדי. בקרב החרדים בירושלים ניכר כי שיעור האמון בממשלה גבוה יחסית לשאר הקבוצות בעיר, אך נמוך מזה שנמדד בקרב החרדים בישראל. ייתכן שהפער מול החרדים בישראל קשור להרכב האוכלוסייה החרדית בירושלים, ובו משקל גבוה יותר לקבוצות שמרניות הנוטות לגלות פחות אמון במוסדות המדינה.

לעומת זאת, רמות האמון הנמוכות בממשלה בקרב הערבים בירושלים אינן נובעות מהעדפה פוליטית, אלא בראש ובראשונה ממעמדם כתושבי קבע שאינם יכולים לבחור או להיבחר לכנסת. שינויי המדיניות סביב נוהלי הביקור של יהודים בהר הבית, כמו גם תפילות יהודים שהפכו לחזון נפרץ בהר, עשויים אף הם לתרום לרמות האמון הנמוכות במיוחד, בהיותם מעוררים תרעומת רבה במזרח העיר.

¹⁸ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי מ-2015 ומופנית לבני 20 ומעלה: "עד כמה אתה נותן אמון בממשלה?". המדד כולל את אלו שהשיבו "במידה רבה" או "במידה מסוימת".

אמון במערכת המשפט¹⁹

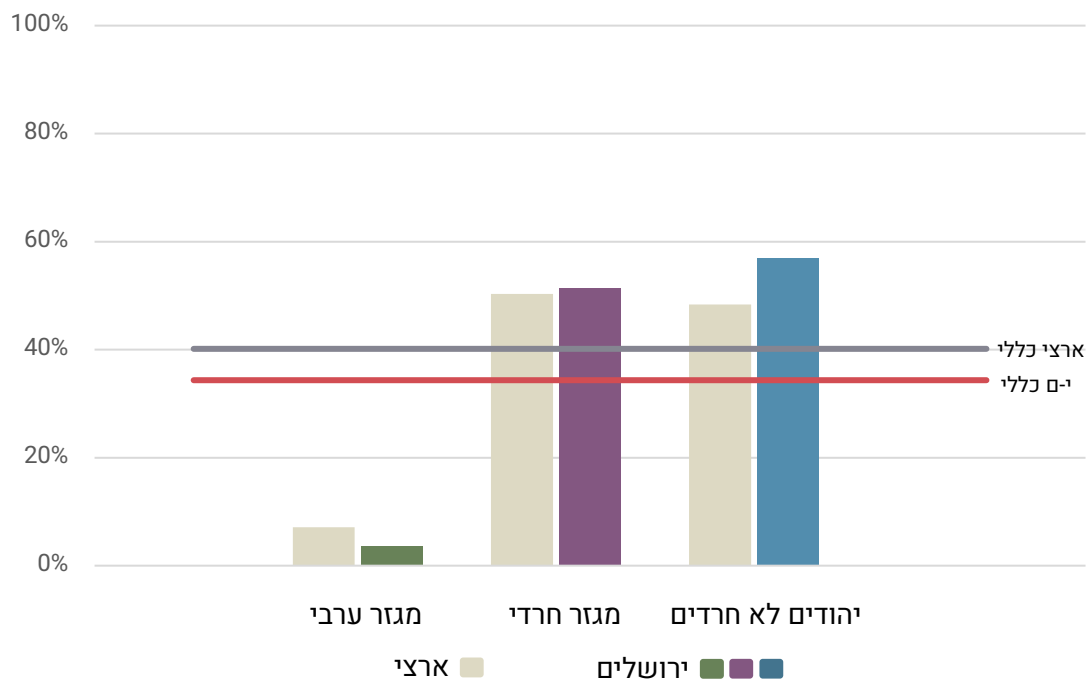
אצל יהודים לא-חרדים, רמת האמון במערכת המשפט דומה בירושלים ובכלל ישראל – דבר שעשוי לרמוז על חלוקה דומה מבחינת העמדות הפוליטיות בין שתי האוכלוסיות.

בקרב חרדים בירושלים, ניכר שיעור אמון נמוך במערכת המשפט, בדומה לזה המאפיין חרדים בישראל. ממצא זה אינו מפתיע, שכן מערכת המשפט נתפשת על ידי הציבור החרדי כעוינת אותו. בחברה החרדית קיימת תחושה שבסוגיות הנוגעות למגזר החרדי, מערכת המשפט נוטה באופן עקבי להכריע נגד עמדותיו. בקרב חלק מגדולי הרבנים קיימת תפישה שלילית חריפה כלפי בית המשפט, שלעיתים אף מכונה "ערכאות של גויים". בעיני רבים בציבור החרדי, מערכת המשפט מזוהה עם המחנה הפוליטי השמאלי, בעוד שהחברה החרדית מזוהה ברובה עם הימין – דבר שעשוי לחזק עוד יותר את חוסר האמון במערכת.

בקרב ערבים בירושלים נצפה שיעור נמוך של אמון במערכת המשפט הישראלית ביחס לערבים בישראל, ואף בפער משמעותי. ניתן להסביר זאת בהבדל שבין תודעת ה"אזרח" של ערביי ישראל לבין תודעת ה"תושב" של ערביי ירושלים. בחברה הערבית בישראל מורגלים יותר בשימוש במערכת המשפט הישראלית כאמצעי להגנה על זכויות, וקיימת קהילה רחבה יחסית של עורכי דין ואנשי משפט. במזרח ירושלים, שימוש כזה כמעט שאינו קיים, והעיסוק במשפט אינו מפותח – בין היתר, על רקע פערי ההשכלה. פערי השפה משפיעים אף הם על מידת החשיפה לשיח הציבורי והפוליטי בישראל.

¹⁹ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2015 ומופנית לבני 20 ומעלה: "עד כמה אתה נותן אמון במערכת המשפט?". המדד כולל את אלו שהשיבו "במידה רבה" או "במידה מסוימת".

אמון כללי באנשים (האם ניתן לסמוך על אחרים)²⁰

בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים נרשמה רמת אמון באנשים הגבוהה משמעותית בהשוואה לאוכלוסייה המקבילה בישראל. ממצא זה משקף את אופייה הקהילתי של העיר. קהילתיות מחזקת אמון ואופטימיות, ובירושלים היא בולטת במיוחד. ריבוי ארגוני החברה האזרחית, לצד המפגש הקהילתי סביב בתי הכנסת והשכונה, ובפרט בשבתות, מחזקים את קשרי השכנות ואת האמון בין אנשים.

גם בקרב החרדים נרשמות רמות אמון גבוהות באנשים, אם כי ללא פער ניכר בין ירושלים ובין כלל ישראל. עזרה הדדית ושיתוף פעולה הם חלק בלתי נפרד בחיי היומיום של הקהילה החרדית.

מנגד, בקרב הערבים בירושלים, רמות האמון באנשים נמוכות במידה ניכרת. בין ההסברים לכך בולט המעמד הייחודי של התושבים, שניתן לתארו כתחושת "יתמות" או כמצב ביניים בין "האב הישראלי" ו"האם הפלסטינית". התושבים אינם אזרחי ישראל אך גם אינם חלק מהרשות הפלסטינית, ואף מנועים מקשר רשמי עמה על פי החוק הישראלי. תחושת ביניים זו יוצרת אי יציבות, המובילה לזהירות חברתית גבוהה ולאמון נמוך באנשים ובמוסדות המדינה. לכך מתווסף האפיון של מזרח ירושלים כמרחב עירוני מפוצל וחלש מבחינה קהילתית, הכולל שכונות רבות המנותקות זו מזו, כאשר לפחות שליש מהתושבים חיים בשכונות שמחוץ לגדר. חשיפה גבוהה לחיכוך ביטחוני ופוליטי מגבירה אף היא את תחושת חוסר היציבות בחיי היומיום.

²⁰ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי מ-2016 ומופנית לבני 20 ומעלה: "באופן כללי, האם ניתן לבטוח במרבית האנשים או שיש להיזהר מהם?". המדד כולל את אלו שהשיבו כי ניתן לבטוח במרבית האנשים.

**סיכום
מדדי האמון
והמעורבות
האזרחית**

ממצאי הפרק מצביעים על כך שבירושלים קיימים פערים ברמות האמון והמעורבות האזרחית: בקרב היהודים הלא-חרדים נרשמות רמות גבוהות של התנדבות ואמון באנשים, המשקפות את אופייה הקהילתי של העיר ואת ריבוי מסגרות החברה האזרחית הפועלות בה. אף בקרב החרדים בולטות רשתות קהילתיות חזקות. בקרב הערבים, מנגד, ניכרים שיעורי אמון נמוכים במוסדות המדינה, תחושת השפעה מוגבלת ומעורבות אזרחית נמוכה, על רקע מעמד התושבות הייחודי והמורכבות הפוליטית של החיים במזרח ירושלים.

ממצאים אלו מחזקים את אחת הטענות המרכזיות של המסמך: מדדי אמון ומעורבות אזרחית מושפעים במידה רבה ממאפייני האוכלוסייה ומדפוסי ההתארגנות החברתית של הקבוצות השונות בירושלים. לפיכך, חלק משמעותי מהפערים שהתגלו בין ירושלים ובין הממוצע הארצי נובע מהרכבה הדמוגרפית של העיר.

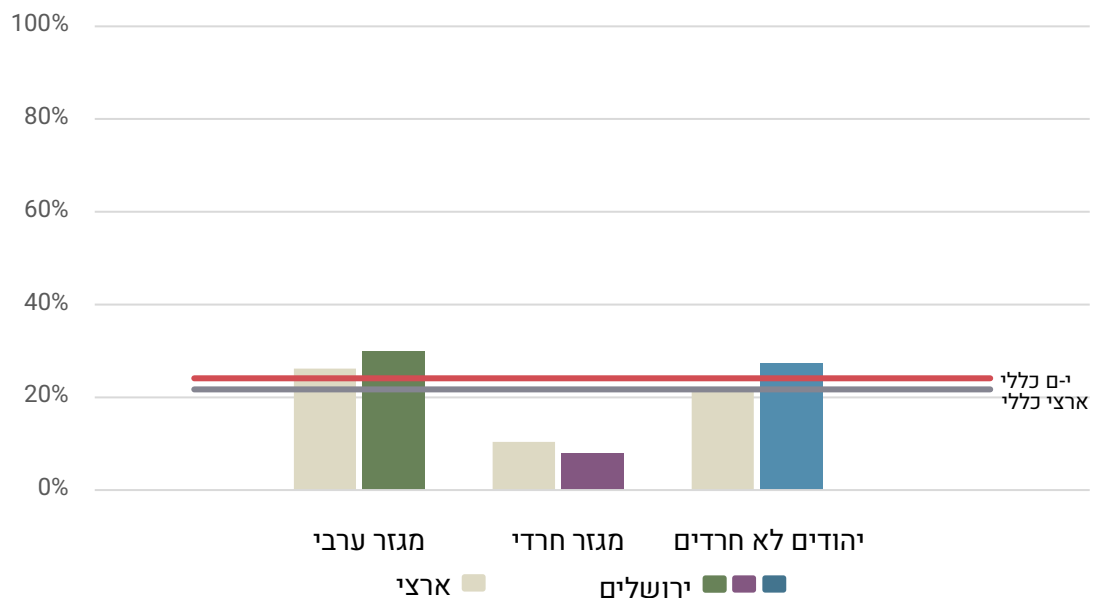

רווחה נפשית וחוסן אישי

מדדי הרווחה הנפשית והחוסן בוחנים תחושות בדידות ודיכאון, יכולת להתמודד עם בעיות, שביעות רצון מהחיים וציפיות ביחס לעתיד. בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים ניכרות רמות גבוהות יחסית של בדידות ודיכאון לעומת יהודים לא-חרדים בישראל; בקרב חרדים ככלל, בולטות תחושת חוסן גבוהה ושביעות רצון גבוהה מהחיים; ובקרב ערבים בירושלים, ניכרות רמות גבוהות של בדידות ושביעות רצון נמוכה יותר מהחיים יחסית לערבי ישראל.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
תחושת בדידות	22%	24%	22%	27%	10%	8%	26%	30%
תחושת דיכאון	34%	33%	35%	42%	18%	18%	38%	33%
שביעות רצון מהחיים	91%	91%	92%	92%	98%	99%	92%	84%
ציפיות ביחס לעתיד	63%	70%	60%	66%	86%	91%	63%	62%
תחושת יכולת להתמודד עם בעיות	93%	92%	94%	92%	99%	100%	89%	88%
הערכה מבני המשפחה	98%	98%	98%	99%	99%	98%	97%	97%

תחושת בדידות²¹

בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים ניכרת תחושת בדידות גבוהה יותר מאשר בקרב יהודים לא-חרדים בישראל. לכאורה, ממצא זה אינו מתיישב עם רמות ההתנדבות והקהילתיות הגבוהות שעלו במדדים הקודמים. ייתכן שהסבר חלקי לכך נעוץ בהרכב הגילים של האוכלוסייה, הכולל שיעור גבוה של סטודנטים

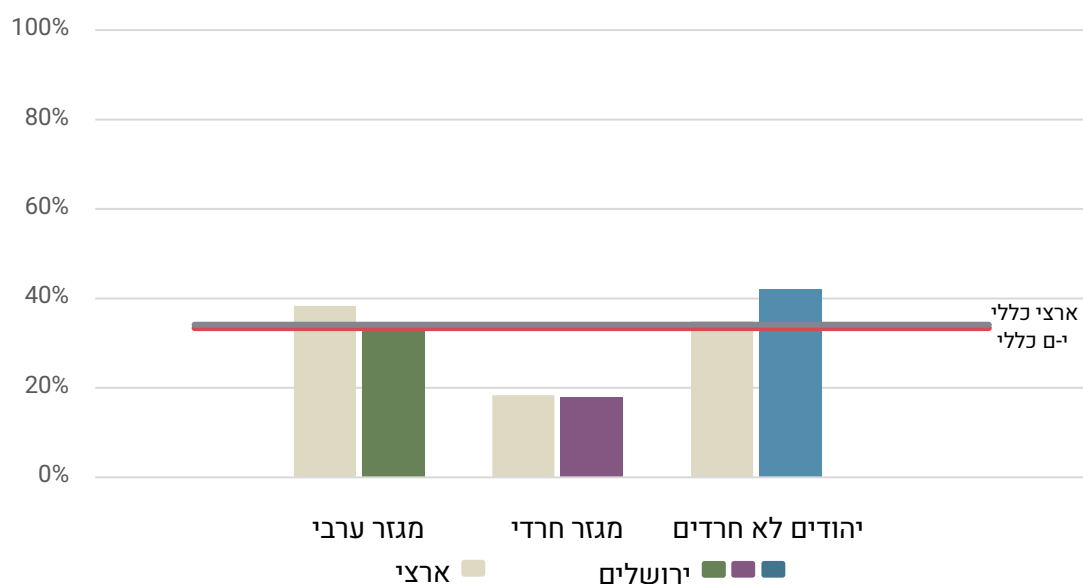
²¹ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית לבני 20 ומעלה: "האם יש מצבים שבהם אתה מרגיש בדידות?". המדד כולל את אלו שהשיבו "לעיתים קרובות" או "מדי פעם".

וצעירים ירושלמים שטרם הקימו משפחה, בהשוואה לקבוצה המקבילה בישראל. אפשר שגם למלחמה ולשיעורי שירות המילואים הגבוהים בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים הייתה השפעה על תחושת הבדידות.²²

בקרב החרדים, ככלל, נרשמות רמות בדידות נמוכות יחסית. ממצא זה משתלב עם התמונה שעלתה גם במדדים הקודמים: החברה החרדית נשענת על קשרים בין אישיים צפופים, מסגרות קהילתיות יציבות וחיי קהילה פעילים, המעניקים תחושת שייכות ומפחיתים את תחושת הבדידות.

בקרב הערבים בירושלים תחושת הבדידות גבוהה יחסית, אך מסיבות אחרות. נראה כי היא קשורה בראש ובראשונה להיחלשות של המסגרות הציבוריות והקהילתיות במזרח העיר. באזור קיימים פחות מרכזים קהילתיים ומרחבים ציבוריים המאפשרים מפגש חברתי, ובמקביל, ניכרת עלייה חדה בשיעורי הגירוש.²³ אלו דומים כיום לשיעור הגירוש בקרב כלל הערבים בישראל, כאשר קצב העלייה בהם היה חד יותר בעשור האחרון. מגמה זו עשויה להעיד על היחלשות הדרגתית של המסגרת המשפחתית והקהילתית, כתהליך שעשוי לתרום גם לעלייה בתחושת הבדידות.

תחושת דיכאון²⁴

בהתייחס לתחושת הדיכאון בקרב יהודים לא-חרדים בירושלים, יש לזכור שהנתונים נאספו בשנת 2024, על רקע מלחמת "חרבות ברזל". ייתכן שלמלחמה הייתה השפעה על הממצאים, במיוחד לנוכח שיעורם הגבוה של משרתי המילואים באוכלוסייה זו. חשוב לבחון גם את התפלגות הגילים של המשיבים, שכן עשויה להיות לכך השפעה על רמות הדיכאון המדווחות.

בקרב החרדים נרשמות רמות דיכאון נמוכות יחסית, המשתלבות אף הן עם התמונה שעלתה במדדים הקודמים. המבנה הקהילתי החזק של החברה החרדית ומערכות התמיכה הרחבות מקטינים את הסיכוי

²² התנועה לחופש המידע, 2025

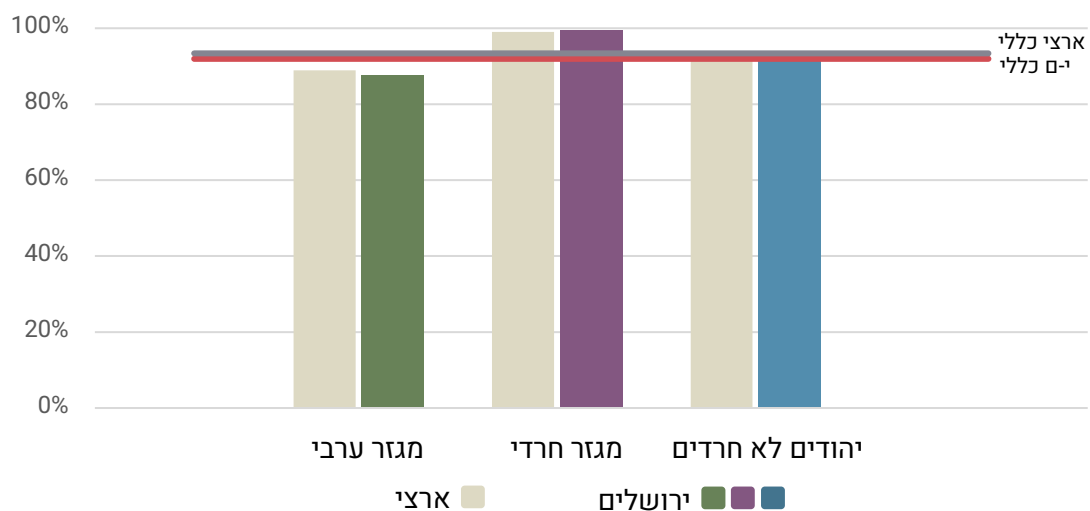
²³ רמון, 2025

²⁴ מבוסס על שאלה שהופיעה בסקר החברתי לסירוגין בשנים 2003, 2007, 2010, 2013 ומדי שנה החל מ-2015, ומופנית לבני 20 ומעלה: "ב-12 החודשים האחרונים, האם הרגשת מדוכא?". המדד מתייחס לאלו שהשיבו "לעיתים קרובות" או "לפעמים, מדי פעם".

שאדם יישאר ללא מענה או תמיכה. לצד אנשי מקצוע פורמליים פועלים גם רבנים, יועצים ודמויות קהילתיות המשמשים לעיתים כ"עזרה ראשונה" בתחום בריאות הנפש. כך למשל, צעירים חרדים החוששים לפנות לפסיכולוג יעדיפו לעיתים לפנות תחילה לגורם קהילתי מוכר, דוגמת ארגון "לב שומע", וזה יפנה אותם במידת הצורך בהמשך לאנשי מקצוע מתאימים. מעבר לכך, בשנים האחרונות גדל שיעור אנשי המקצוע החרדים בתחום בריאות הנפש.

גם בקרב הערבים בירושלים נרשמות רמות דיכאון נמוכות יחסית. אפשר שהפער ביחס לערבים בישראל קשור להבדלים תרבותיים באופן שבו מצוקה נפשית נתפשת ומדווחת. הערבים בישראל משולבים במידה רבה יותר בחברה הישראלית, דבר המשפיע גם על המודעות לבריאות הנפש ועל האופן שבו אנשים מגדירים תחושות של דיכאון. בקרב ערבים בירושלים קיימת נטייה פחותה להגדיר תחושות נפשיות קשות כדיכאון או לדווח עליהן בסקרים. אף יש פחות התמקדות בצרכים אישיים וברווחה נפשית, בין היתר, בשל רמת קשב פנימי נמוכה יותר לתחושות אישיות.

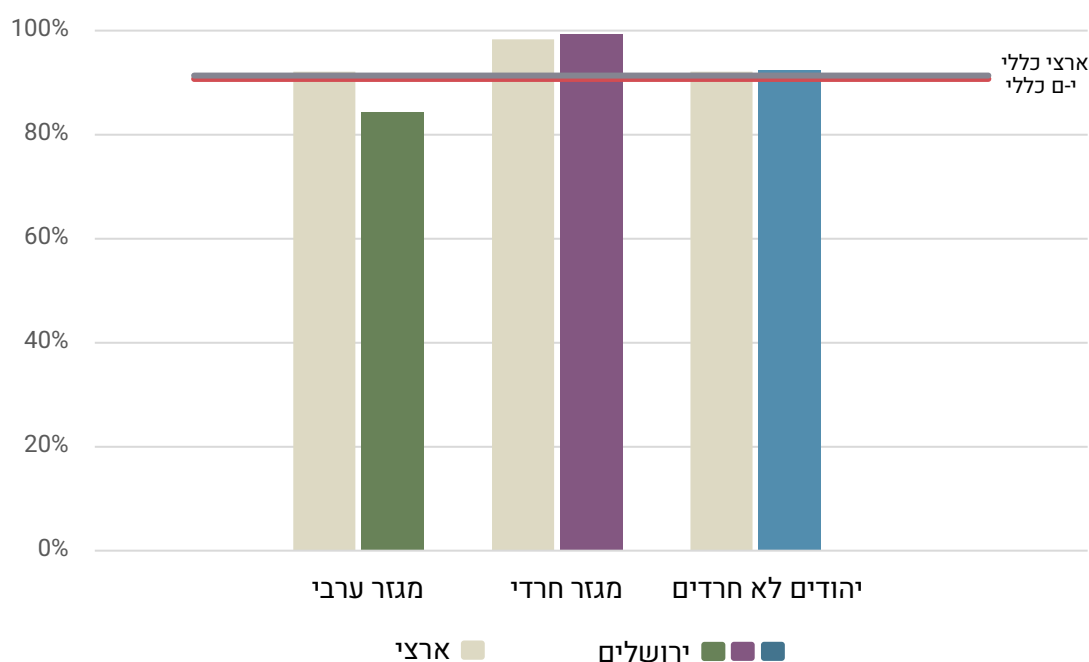
חוסן אישי (יכולת להתמודד עם בעיות)²⁵

בכלל קבוצות האוכלוסייה, הן בירושלים והן ברמה הארצית, נרשמות רמות גבוהות של תחושת יכולת להתמודד עם בעיות. בפרט ניכר הדבר אצל החרדים, ובדומה לממצאים במדדים הקודמים, ניתן לקשר זאת למבנה הקהילתי החזק. ייתכן גם שלתפישות דתיות של אמונה והסתמכות על הקב"ה – המתבטאות בתפישה היומיומית של "בעזרת השם" – יש תפקיד בחיזוק תחושת המסוגלות וההתמודדות עם קשיים.

²⁵ מבוסס על שאלה שהופיעה בסקר החברתי לסירוגין בשנים 2003, 2007, 2010, 2013 ומדי שנה החל מ-2015, ומופנית לבני 20 ומעלה: "ב-12 החודשים האחרונים, האם הרגשת שאתה יכול להתמודד עם הבעיות שלך?". המדד כולל את אלו שהשיבו "תמיד" או "לעיתים קרובות".

שביעות רצון מהחיים²⁶

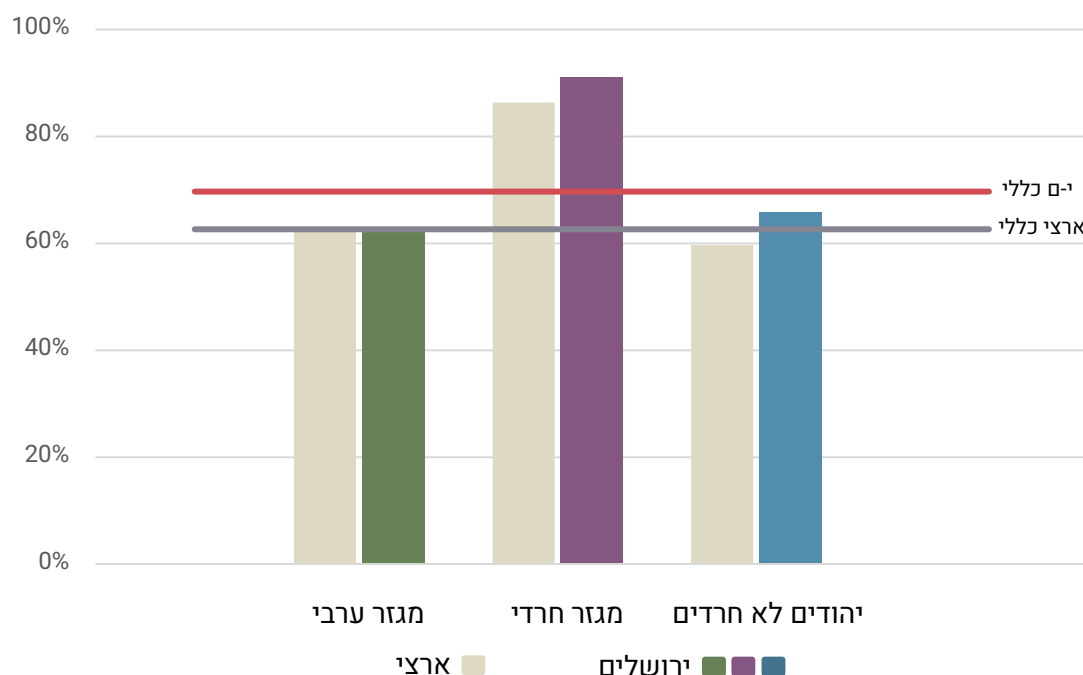
בקרב יהודים לא-חרדים, רמת שביעות הרצון מהחיים בירושלים דומה לזו שנמדדה אצל האוכלוסייה המקבילה בישראל. ממצא זה משקף את רמות האופטימיות הגבוהות המאפיינות את החברה הישראלית ככלל, ומלמד כי בהיבט זה, תושבי ירושלים אינם שונים באופן מהותי משאר האוכלוסייה.

בקרב חרדים, מחקרים מצביעים באופן עקבי על רמות גבוהות של שביעות רצון מהחיים. אחד ההסברים המרכזיים לכך הוא הדת והאמונה, שבמסגרתן המציאות נתפשת כחלק מסדר אלוהי – גם בזמנים שבהם החיים מלווים באתגרים. תפישות של הסתפקות במועט וראייה חיובית של החיים עשויות לתרום אף הן לרמות שביעות הרצון הגבוהות.

מנגד, בקרב ערבים בירושלים, רמות שביעות הרצון הנמוכות יחסית לשאר קבוצות האוכלוסייה קשורות לתחושת שוליות ולחוויה של "חיים בין עולמות" – בין ישראל לבין הרשות הפלסטינית. כמו כן, ניכר פער בין הציפיות והשאיפות של תושבי מזרח ירושלים לבין המציאות העירונית שהם חווים בפועל. הערבים בירושלים נחשפים באופן יומיומי לפיתוח העירוני ולרמת החיים במערב העיר, בעודם חשים כי הם עצמם נהנים מפחות משאבים ותשתיות – דבר הפוגע בתחושת שביעות הרצון. לעומתם, הערבים בישראל חיים לרוב במרחב עירוני וחברתי הומוגני, ללא חשיפה יומיומית לפערים ברמות החיים.

²⁶ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית לבני 20 ומעלה: "באופן כללי, האם אתה מרוצה מחיך?". המדד כולל את אלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

ציפיות ביחס לעתיד (שיהיה טוב יותר)²⁷

האופטימיות הגבוהה יותר ביחס לעתיד אצל יהודים לא-חרדים בירושלים לעומת בכלל המדינה עשויה לנבוע, בין היתר, מהשיעור הגבוה יחסית של דתיים ומסורתיים בקבוצה זו. אלה נוטים להביע ציפיות חיוביות יותר ביחס לעתיד בהשוואה לחילונים.

בקרב הערבים בירושלים, מדובר בממצא מפתיע: בהשוואה לערבים בישראל, ניתן היה לצפות לרמות אופטימיות נמוכות אף יותר. זאת, בין היתר, על רקע מעמד התושבות היוצר תחושת ארעיות וחוסר ודאות, ובשל המציאות הביטחונית והפוליטית המורכבת בעיר.

סיכום מדדי הרווחה הנפשית והחוסן האישי

הממצאים המגיעים מירושלים מראים כי רווחה נפשית נגזרת במידה רבה מאופי הקשרים החברתיים והקהילתיים של כל קבוצת אוכלוסייה. בקרב היהודים הלא-חרדים עולה כי לצד רמות גבוהות של אופטימיות ושביעות רצון מהחיים, ניכרים גם שיעורי בדידות ודיכאון גבוהים יחסית. בקרב החרדים, בולטת במיוחד תרומתה של הקהילה לרווחה הנפשית, כפי שמשתקף ברמות נמוכות של בדידות וברמות גבוהות של שביעות רצון וחוסן אישי. בקרב הערבים בולטות תחושות דיכאון לצד שביעות רצון נמוכה יותר מהחיים, בהשוואה לקבוצות האוכלוסייה האחרות בעיר. ממצאים אלו משתלבים עם התמונה הרחבה שעלתה לאורך הדוח, של פערים בתחומי התעסוקה, האמון והשייכות בקרב הערבים בירושלים.

²⁷ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית לבני 20 ומעלה: "בשנים הקרובות, האם אתה חושב שבהשוואה להיום החיים שלך יהיו יותר טובים, לא ישתנו, או יהיו פחות טובים?". המדד כולל את אלו שהשיבו "יהיו יותר טובים".

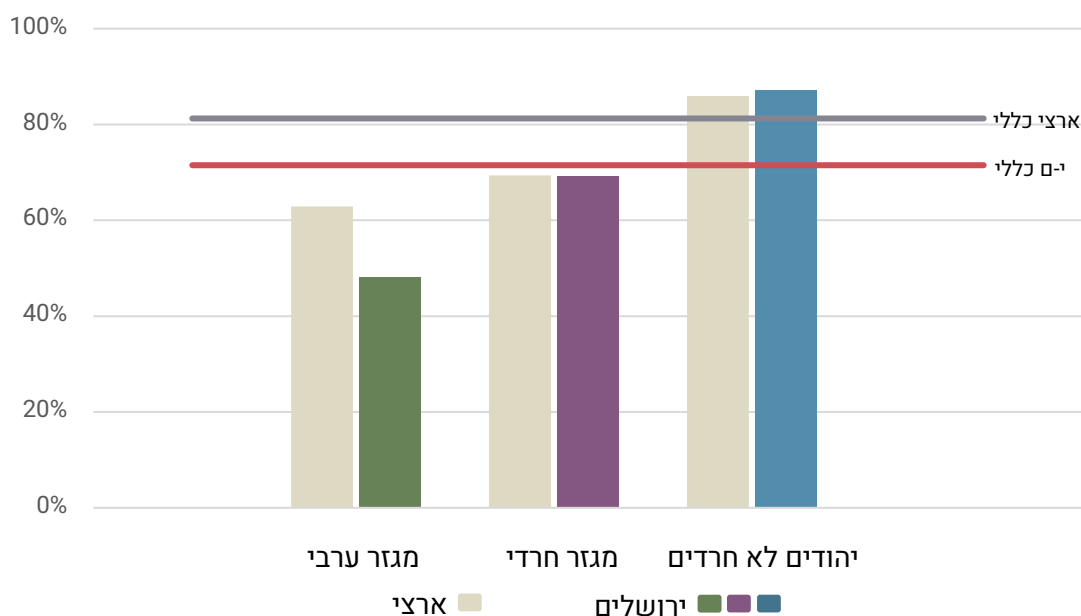

דיגיטל ונגישות טכנולוגית

המדדים בתחום זה בוחנים את מידת הנגישות של קבוצות האוכלוסייה השונות לאמצעים טכנולוגיים ואת שיעורי השימוש בהם, ובפרט: נגישות למחשב ביתי, נייד או טאבלט ושימוש באינטרנט. גם כאן עולים הבדלים משמעותיים בין הקבוצות בירושלים: בקרב יהודים לא-חרדים נרשמו שיעורי שימוש ונגישות גבוהים, בדומה למקבילה הארצית; אצל החרדים בולט שימוש פחות ביחס לחרדים בישראל; ואילו בקרב הערבים ניכרים נגישות נמוכה יחסית למחשבים אך שימוש נרחב באינטרנט, בדגש על רשתות חברתיות.

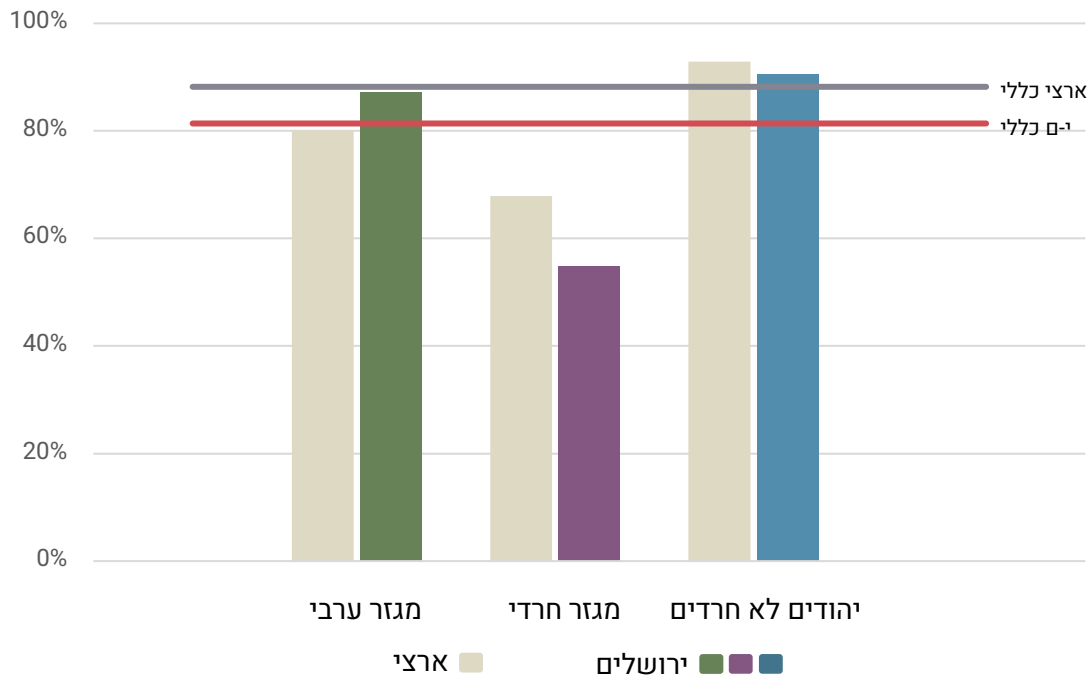
שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
נגישות למחשב ביתי, נישא או טאבלט	81%	72%	86%	87%	69%	69%	63%	48%
שיעור השימוש באינטרנט	88%	81%	93%	91%	68%	55%	80%	87%
ביטחון בסביבה מקוונת	25%	20%	29%	29%	15%	17%	16%	13%
שימוש ב-eGov	61%	43%	67%	63%	51%	43%	40%	23%

נגישות למחשב ביתי, מחשב נייד או טאבלט²⁸

²⁸ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר הוצאות משק הבית החל משנת 2013 ומופנית למשקי בית. בוחן את שיעור משקי הבית שברשותם לפחות אחד מאלה: מחשב ביתי, מחשב נישא או טאבלט. המדד משקף את נגישות הציבור לתשתיות טכנולוגיות ומסייע בהבנת הצרכים הטכנולוגיים העתידיים.

שיעור השימוש באינטרנט²⁹

בקרב היהודים הלא-חרדים נרשמות רמות גבוהות של נגישות למחשוב ושימוש באינטרנט, בדומה ליהודים לא-חרדים בישראל.

את שיעורי השימוש הנמוכים יחסית של חרדים באינטרנט ניתן להסביר ביחס השלילי של חלק מההנהגה הרבנית כלפי טכנולוגיה בכלל ואינטרנט בפרט, כשאלו נתפשים לעיתים כאיום על החינוך ועל אורח החיים החרדי. הפערים בשימוש באינטרנט בולטים אף יותר מאשר במדד הנגישות למחשב ביתי. בעוד שמחשב שאינו מחובר לרשת עשוי להיתפש ככלי שימושי ומוגבל, האינטרנט עצמו נתפש כמסוכן יותר בשל החשיפה לתכנים שנתפשים כפוגעניים מבחינה ערכית וחינוכית. בירושלים קיימים ריכוזים גדולים של אוכלוסיות חרדיות שמרניות במיוחד, בשכונות כמו גאולה, מאה שערים, בית ישראל, עזרת תורה וקריית בעלזא – והדבר עשוי להשפיע גם על דפוסי השימוש באינטרנט בעיר.

קצב החדירה של תהליכי מודרניזציה לחברה החרדית הוא איטי יותר. רבים משתמשים בטלפונים כשרים, ובחלק מהבתים השמרניים ניתן למצוא מחשב ביתי שאינו מחובר לרשת. עם זאת, ככל שהעולם הופך דיגיטלי יותר, גם החברה החרדית מתקשה להימנע לחלוטין משימוש בטכנולוגיה, ולכן תהליכי החדירה נמשכים בהדרגה.

בקרב ערבים ירושלים, אחד ההסברים לפערים בנגישות למחשוב ביתי קשור לפריסת תשתיות חלשה יותר במזרח העיר בהשוואה ליישובים ערביים אחרים בישראל. מנגד, השימוש באינטרנט באמצעות טלפונים חכמים נפוץ מאוד בקרב ערביי ירושלים – ובמידה רבה יותר לעומת ערבים בישראל – מאחר שהם פעילים ונוכחים יותר ברשתות החברתיות.

²⁹ מבוסס על שאלות המופיעות בסקר החברתי משנת 2002: "בשלושת החודשים האחרונים, האם השתמשת באינטרנט, כולל דואר אלקטרוני?"; "בדרך כלל, כמה פעמים בשבוע אתה משתמש באינטרנט, כולל לצורך עבודה?"; "בשלושת החודשים האחרונים, לאיזה צורך השתמשת באינטרנט?".

**סיכום
מדדי נגישות
ושימוש
באמצעים
דיגיטליים**

הפערים בנגישות למחשוב ובשימוש באינטרנט אינם נובעים מאותו מקור: בעוד שבקרוב החרדים הם משקפים בעיקר בחירה ערכית תרבותית ונובעים, בין היתר, מנורמות ומערכים דתיים המעודדים צמצום בחשיפה למרחב המקוון ולתכניו – בקרב הערבים הם קשורים בעיקר לפערי נגישות לתשתיות ולציוד קצה, כשבמקביל, ניכר שימוש גבוה באינטרנט ובפרט ברשתות החברתיות (ככל הנראה תוך שימוש בטלפונים חכמים).

מדדים הנוגעים לסביבת החיים העירונית

חלק זה עוסק במדדי איכות חיים המשקפים בעיקר את תפקודה של העיר ואת איכות השירותים והתשתיות שהיא מספקת לתושביה.

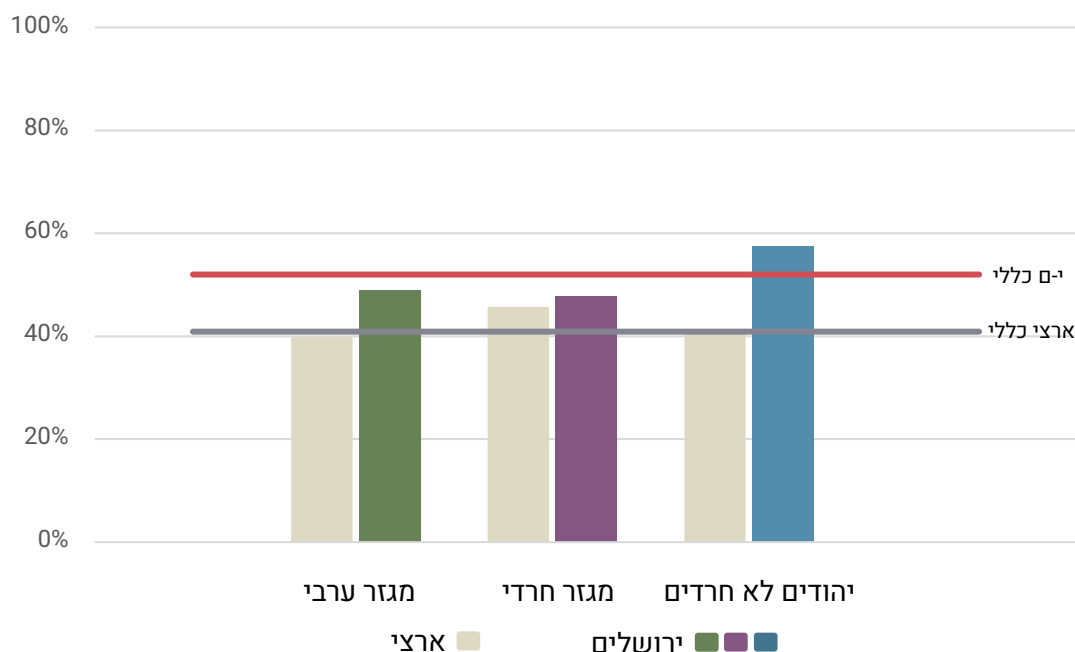

תחבורה ונגישות במרחב העירוני

ממצאי הפרק מצביעים על כך שבכל קבוצות האוכלוסייה בירושלים שביעות הרצון מהתחבורה הציבורית גבוהה יותר מאשר בקרב הקבוצות המקבילות בישראל. עם זאת, מבחינת שביעות רצון ממשך הנסיעה לעבודה, הערבים בירושלים מרוצים יותר לעומת הערבים בישראל, ואילו היהודים הלא חרדים מרוצים מעט פחות מהמקבילים להם בארץ.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
שביעות רצון מהתחבורה הציבורית באזור המגורים	41%	52%	41%	58%	46%	48%	40%	49%
חוסר שביעות רצון ממשך ההגעה לעבודה	45%	42%	45%	49%	47%	46%	45%	31%

שביעות רצון מהתחבורה הציבורית³⁰

בקרב היהודים הלא-חרדים בירושלים, לעומת האוכלוסייה המקבילה בישראל, נרשמה רמת שביעות רצון גבוהה מהתחבורה הציבורית בעיר.

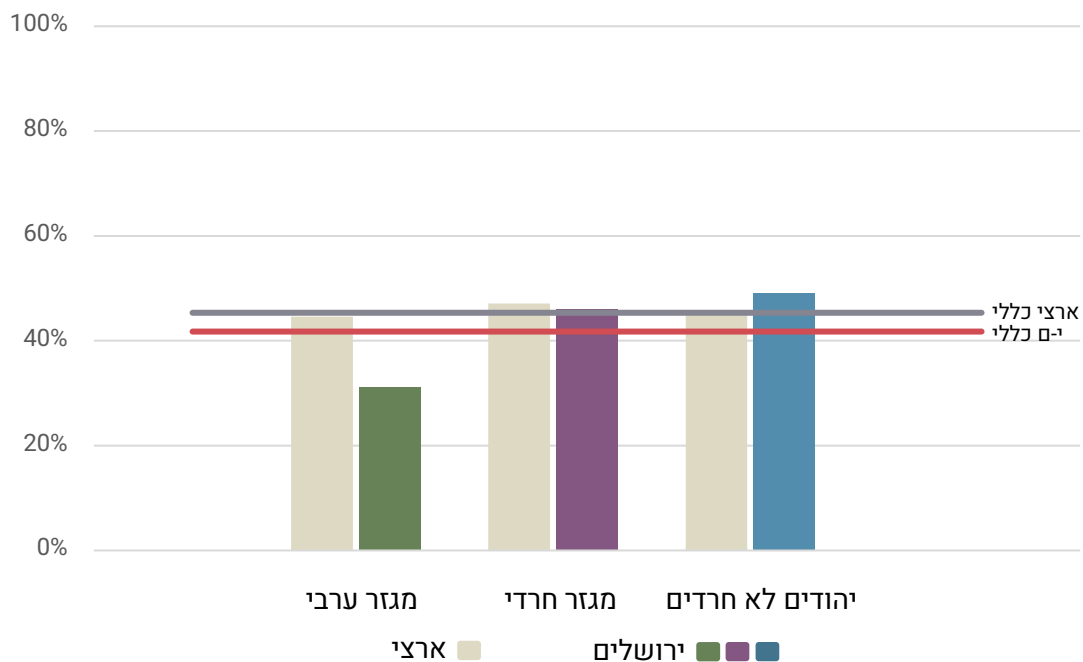
בקרב החרדים בירושלים, שביעות הרצון נמוכה יותר מזו של היהודים הלא-חרדים ודומה יחסית לזו של החרדים בישראל. יצוין כי בממוצע, אוכלוסיית החרדים עושה שימוש תכוף יותר בתחבורה הציבורית, בין

³⁰ מבוסס על שאלה שהופיעה בסקר החברתי בשנים 2002-2006 ושוב מאז 2013, ומופנית לבני 20 ומעלה: "באופן כללי האם אתה מרוצה מהתחבורה הציבורית באזור מגוריך?". המדד מתייחס לאלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

היתר, מפני שלרבים בה אין רכב פרטי. מכאן, חוויית השימוש בקרבה עשויה להיות שונה מזו של קבוצות המסתמכות על התחבורה הציבורית במידה פחותה.

אשר לערבים בירושלים, אשר מביעים שביעות רצון גבוהה יותר לעומת ערבים בישראל – נראה כי השיפור במערך התחבורה הציבורית בעיר, ובפרט הרחבת הרכבת הקלה, נותנים במקרה זה את אותותיהם. זאת, כאשר רבים מערביי מזרח ירושלים עובדים במערב העיר ומשתמשים מדי יום במערכות התחבורה החדשות.

חוסר שביעות רצון ממשיך ההגעה לעבודה³¹

תחילה, יש לשים לב כי מדד זה נבדק באופן "מהופך": הוא בחן את **חוסר** שביעות הרצון, והנסקרים המופיעים בתרשים הם אלה שהשיבו כי זמן ההגעה לעבודה אכן מפריע להם.

בדומה לערים רבות בישראל, ירושלים מאופיינת בעומסי תנועה. ירושלמים רבים עובדים מחוץ לעיר, נוסעים מדי יום למוקדי התעסוקה המרכזיים, ומתמודדים עם זמני נסיעה ארוכים – הבאים היטב לידי ביטוי בממצאים.

בקרב החרדים, שביעות הרצון בירושלים ובכלל ישראל דומה. כמי שנשענים במידה רבה על תחבורה ציבורית, בין היתר בשל שיעור נמוך יותר של החזקת רכב פרטי, חוויית זמן ההגעה שלהם מושפעת בעיקר מאיכותה ומנגישותה.

³¹ מבוסס על סדרת שאלות שמופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית למועסקים בני 20 ומעלה, שמשיך הגעתם לעבודה רבע שעה או יותר. המדד מתייחס לאלו שהשיבו "מפריע מאוד" או "מפריע" לשאלה: "האם מפריע לך משך הזמן שלוקח לך להגיע לעבודה?".

מנגד, בקרב הערבים בירושלים מדווחת שביעות רצון גבוהה יותר ממשך ההגעה לעבודה. זאת, כאשר רבים מהם עובדים במערב העיר ועושים שימוש יומיומי ברכבת הקלה ובמערכות התחבורה הציבורית החדשות, ולכן נהנים באופן ישיר מהשיפור שחל בתחום.

הממצאים מצביעים על כך שהתחבורה הציבורית היא אחד התחומים שבהם ירושלים בולטת לטובה. בכל קבוצות האוכלוסייה נרשמה שביעות רצון גבוהה יותר מהתחבורה הציבורית בעיר בהשוואה לקבוצות המקבילות בישראל – ממצא שעשוי להעיד על השיפור שחל במערכת התחבורה העירונית בשנים האחרונות, ובפרט על תרומתה של הרכבת הקלה. עם זאת, בעוד שערבים בירושלים, ביחס לערבים בכלל ישראל, מדווחים על שביעות רצון גבוהה יותר ממשך הנסיעה לעבודה, בקרב יהודים לא-חרדים נרשמה שביעות רצון נמוכה יותר, ככל הנראה בשל שימוש גבוה יותר ברכב פרטי והעומסים בעיר.

**סיכום
מדדי התחבורה
והנגישות
לעבודה**

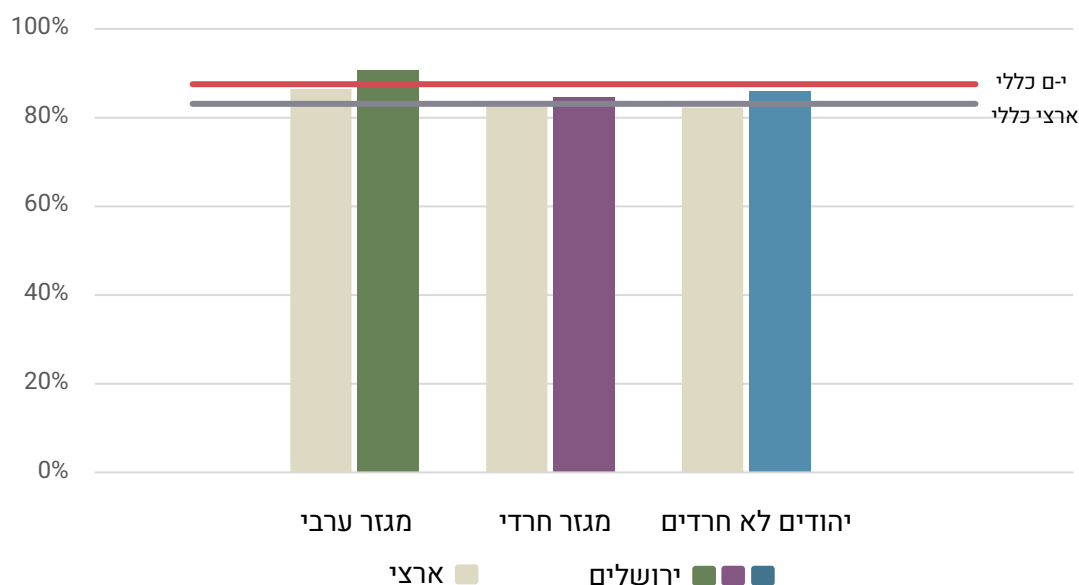

בריאות ושירותי בריאות

גם בתחום הבריאות ירושלים בולטת לטובה – בשלוש קבוצות האוכלוסייה נרשמו בה רמות גבוהות יותר של שביעות רצון ואמון במערכת הבריאות. זאת, ככל הנראה, הודות לחוסנה ולאיכותה של מערכת הבריאות הירושלמית, כמו גם לנגישות הגבוהה לשירותי בריאות.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל
אמון במערכת הבריאות	88%	83%	86%	82%	85%	82%	91%	86%
הערכה עצמית של בריאות	85%	83%	89%	84%	94%	92%	75%	75%
תמותת תינוקות	2.9	2.7	-	-	-	-	-	-
תוחלת חיים	83.8	83.4	-	-	-	-	-	-
עודף משקל כיתה א	15%	18%	-	-	-	-	-	-
עודף משקל כיתה ז	29%	31%	-	-	-	-	-	-
מקרים חדשים של שאתות ממאירות (סרטן) - גברים	202.8	301.6	-	-	-	-	-	-
מקרים חדשים של שאתות ממאירות (סרטן) - נשים	211.1	282.8	-	-	-	-	-	-

אמון במערכת הבריאות³²

³² מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי החל מ-2016 (לא בכל השנים ברצף) ומופנית לבני 20 ומעלה: "עד כמה אתה נותן אמון במערכת הבריאות?". המדד מתייחס למשיבים "במידה רבה" או "במידה מסוימת".

רמות האמון הגבוהות במערכת הבריאות בירושלים משותפות לכלל קבוצות האוכלוסייה, ונראה שהן נובעות בראש ובראשונה מחוסנה של מערכת הבריאות העירונית, מריכוז בתי החולים ומהנגישות הגבוהה לשירותי רפואה.

לצד זאת, יש לציין שבקרבת החרדים, מערכת קהילתית תומכת מסייעת בהתמודדות עם מוסדות הבריאות. לצד דמויות מוכרות כמו הרב פירר, פועלים גם "עסקנים רפואיים" ואנשי קהילה המסייעים בתיווך, בליווי ובהכוונה מול קופות החולים ובתי החולים.³³ כמו כן, בחברה החרדית קיימות לעיתים ציפיות נמוכות יותר מהממסד ומהמדינה. כלומר, במקרים רבים, החרדי אינו תופש את עצמו כמי ש"יכול לדרוש" מהמוסדות הציבוריים, ומכאן, גם סיוע חלקי מצד המערכת עשוי להתפרש כחיובי ולהוביל לרמות שביעות רצון גבוהות יחסית.

מאפיין נוסף של החברה החרדית בהקשר זה הוא אמון גבוה במיוחד בפתרונות רפואיים הנתפשים כמוכחים ומעשיים. האמון אינו מופנה בהכרח כלפי "המדע" במובן הרחב, אלא כלפי פרקטיקות רפואיות הנתפשות כמספקות תוצאות ברורות ומוחשיות. כאשר הטיפול הרפואי נתפש כאפקטיבי ומביא לתוצאות חיוביות, גם רמת האמון במערכת הבריאות מתחזקת.

בקרב ערבים בירושלים בולט האמון הרב במערכת הבריאות הישראלית, הנתפשת כבעלת רמה מקצועית גבוהה. יתרה מזאת, בשאלה נוספת בסקר החברתי של הלמ"ס העידו 94% מהערבים בירושלים (לעומת 86% מהערבים בישראל) על שביעות רצון גבוהה מתפקוד מערכת הבריאות.³⁴

³³ היום, 2026

³⁴ למ"ס, 2025

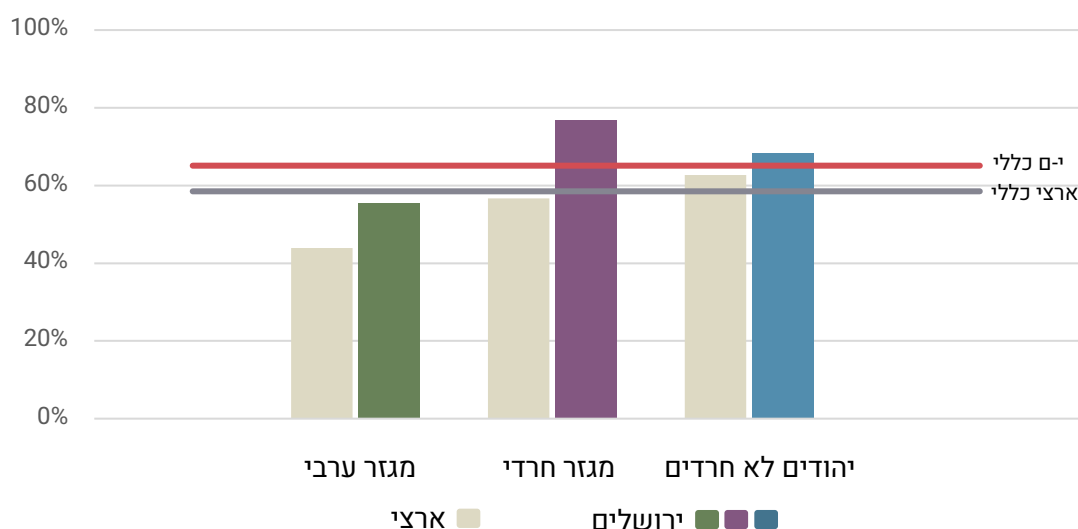

מרחב מגורים ואיכות הסביבה העירונית

המרחב העירוני משפיע באופן ישיר על איכות החיים של התושבים. בפרק זה נבחנים מדדים העוסקים בניקיון, באיכות מי השתייה ובשביעות הרצון מהפארקים והשטחים הירוקים. אחד הממצאים הבולטים הוא רמת שביעות הרצון הגבוהה מניקיון העיר ומאיכות מי השתייה בקרב כלל קבוצות האוכלוסייה בירושלים. לעומת זאת, בעניין הפארקים והשטחים הירוקים ניכרים פערים: יהודים לא-חרדים מביעים רמות שביעות רצון גבוהות, בדומה למקביליהם בישראל, בעוד שבקרב החרדים והערבים נרשמות רמות שביעות רצון נמוכות יותר. אצל החרדים קשור הדבר, בין היתר, להעדפה להקצות קרקע למוסדות קהילה, ואילו בקרב הערבים הוא נובע בעיקר ממחסור בפארקים במזרח ירושלים.

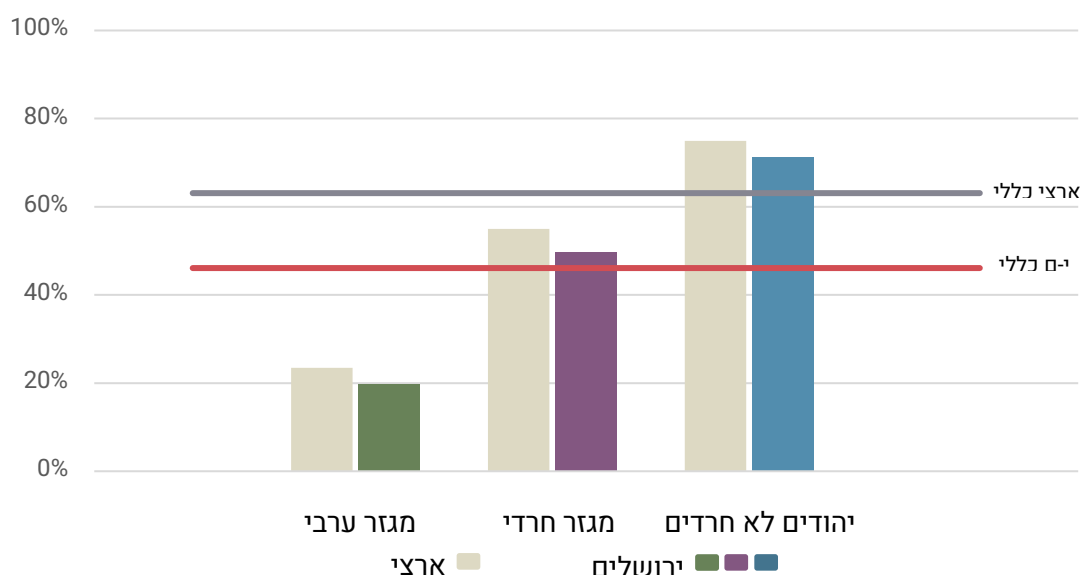
שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
שביעות רצון מהניקיון באזור המגורים	59%	65%	63%	68%	57%	77%	44%	56%
רעש חיצוני המפריע בדירה	31%	32%	30%	34%	28%	22%	36%	36%
שביעות רצון מפארקים ומשטחים ירוקים באזור המגורים	63%	46%	75%	71%	55%	50%	23%	20%
תחושת ביטחון בחושך	70%	69%	71%	69%	73%	71%	65%	68%
מיחזור	24%	37%	-	-	-	-	-	-
איכות מי השתייה	0.01	0.0002	-	-	-	-	-	-
הרוגים בתאונות דרכים	4.48	2.2	-	-	-	-	-	-

שביעות רצון מהניקיון באזור המגורים³⁵

³⁵ מבוסס על שאלה המופיעה משנת 2002 בסקר החברתי ומופנית לבני 20 ומעלה: "האם אתה מרוצה מהניקיון באזור שבו אתה גר?". המדד כולל את אלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

שביעות רצון מפארקים ומשטחים ירוקים באזור המגורים³⁶

השיפור בניקיון העיר בשנים האחרונות בא ליד ביטוי ברמות שביעות רצון גבוהות בכלל קבוצות האוכלוסייה בירושלים, ומשקף את המקום המרכזי שהתחום תופס בסדר העדיפויות במדיניות העירונית.

אשר לשטחים הירוקים ולפארקים, רמות שביעות הרצון הנמוכות יחסית בקרב החרדים בעיר נובעות מכך שבשכונות חרדיות, חלק גדול מהקרקע מוקדש למבני ציבור קהילתיים כמו בתי כנסת וישיבות. אין משמעות הדבר שפארקים ושטחים ירוקים אינם חשובים לציבור החרדי, אלא שמדובר בסדרי עדיפויות שונים, שבהם מוסדות קהילתיים ודתיים נתפשים לעיתים כדחופים וחשובים יותר.

בקרב ערבים, שביעות הרצון הפחותה ביחס לפארקים ולשטחים הירוקים ממחישה בצורה בולטת את הפערים בין קבוצות האוכלוסייה בירושלים. במדד זה ניתן לראות את ההבדלים בהיקפם ובאיכותם של השטחים הירוקים בין השכונות בעיר.

ממצאי הפרק מצביעים על כך שאיכות המרחב הציבורי בירושלים אינה אחידה בין חלקי העיר: בעוד שבתחום הניקיון נרשמת שביעות רצון גבוהה בכלל הקבוצות, ביחס לשטחים הירוקים בולטים פערים בין שכונות היהודים הלא-חרדים ובין השכונות החרדיות והערביות. בקרב החרדים, הפערים קשורים יותר לעניין של בחירה והעדפה; בקרב הערבים, הפער נובע בעיקר ממחסור בפארקים ובשטחים ציבוריים במזרח העיר.

**סיכום
מדדי המרחב
הציבורי ואיכות
הסביבה
העירונית**

³⁶ מבוסס על שאלה המופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנית לבני 20 ומעלה: "האם אתה מרוצה מכמות השטחים הירוקים, הגנים הציבוריים או הפארקים באזור שבו אתה גר?". המדד כולל את אלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה".

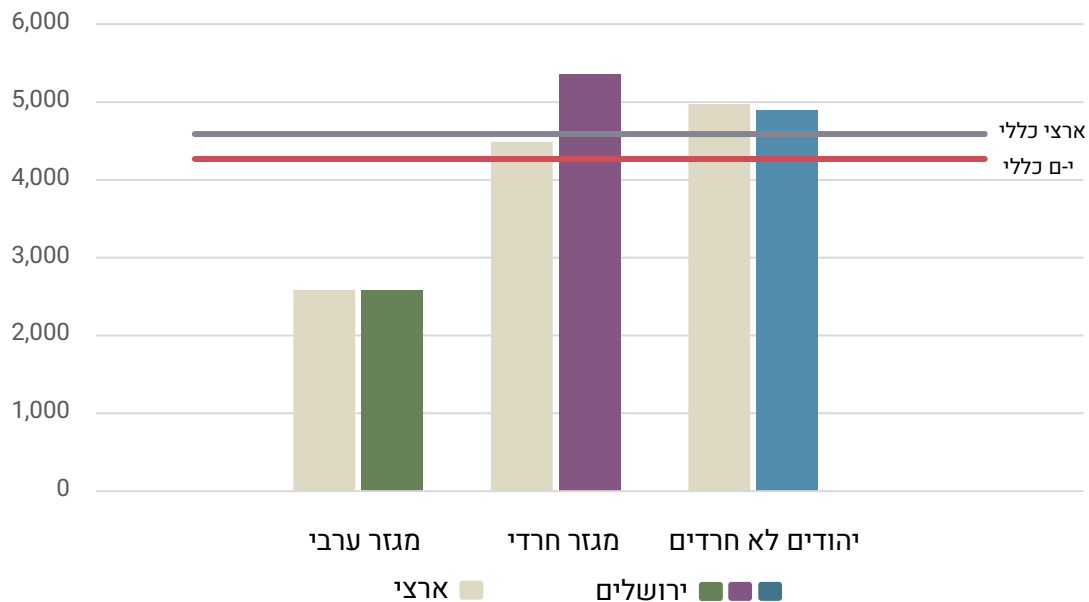
דיור ותשתיות מדד משולב - השפעה עירונית והרכב דמוגרפי

תחום הדיור מושפע באופן אחיד יחסית הן ממאפייניה העירוניים של ירושלים והן מהרכבה הדמוגרפי: מחירי הדיור והתכנון מושפעים מהמרחב העירוני, בעוד שצפיפות הדיור, גודל משקי הבית ודפוסי המגורים מושפעים גם ממאפייני האוכלוסיות השונות.

תחום הדיור הוא אחד המרכיבים המרכזיים באיכות החיים. פרק זה בוחן את ההוצאה על דיור, את צפיפות המגורים ואת שביעות הרצון מהדירה ומאזור המגורים. הממצאים מצביעים על פער בין תנאי הדיור בפועל לבין האופן שבו הם נתפשים על ידי התושבים. במדדים האובייקטיביים בולטות צפיפות דיור גבוהה בכלל קבוצות האוכלוסייה בירושלים ביחס למקבילותיהן בישראל, וכן הוצאות דיור גבוהות יותר בקרב החרדים בירושלים לעומת החרדים בכלל ישראל. מנגד, שביעות הרצון מהדירה ומאזור המגורים גבוהה ודומה למקבילות הארציות בקרב היהודים, חרדים ולא-חרדים. בקרב הערבים, שביעות הרצון מהדירה נמוכה יותר ביחס לשאר הקבוצות בעיר ודומה לזו של הערבים בישראל.

שם המדד	סה"כ		יהודים לא חרדים		חרדים		ערבים	
	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים	ישראל	ירושלים
שביעות רצון מהדירה	89%	85%	90%	86%	84%	85%	87%	84%
שביעות רצון מאזור המגורים	86%	82%	88%	83%	89%	93%	75%	75%
צפיפות דיור	98%	132%	72%	88%	141%	145%	142%	168%
עלות שירותי דיור (הוצאה על דיור)	4,588	4,268	4,976	4,896	4,489	5,355	2,585	2,584
משקי הבית המוציאים על דיור 30% או יותר מסך ההכנסה הכספית נטו למשק בית	35%	40%	-	-	-	-	-	-
דיור בר השגה	29%	12%	-	-	-	-	-	-

עלות שירותי הדיור (הוצאה חודשית)³⁷

הוצאות הדיור הגבוהות בקרב החרדים בירושלים, בהשוואה לחרדים בישראל, קשורות בראש ובראשונה לכך ששוק הדיור בעיר יקר יותר. עם זאת, נראה כי מחיר הדיור אינו משנה באופן מהותי את הביקוש למגורים בעיר: בעוד שבשנים האחרונות ניכרת מגמה של מעבר מערים חרדיות יקרות לאזורים פריפריאליים יותר, בירושלים כמעט שלא נראית מגמה כזו.³⁸ המשמעות היא שעבור רבים, הרצון להתגורר בירושלים – לאור מעמדה המיוחד וכן ריכוז הישיבות, מוסדות התורה, הקהילות ומוקדי התעסוקה – גובר על השיקול הכלכלי, תוך מוכנות לשאת בהוצאות דיור גבוהות יותר כדי להמשיך להתגורר בעיר.³⁹

מעבר לכך, ככלל, האוכלוסייה החרדית מייחסת חשיבות רבה לרכישת דירה.⁴⁰ זו נתפשת כאידיאל מרכזי, בעוד ששכירות נתפשת פעמים רבות כברירת מחדל בלבד. על רקע העלייה המתמשכת במחירי הדיור והעלאות הריבית מאז 2022, גדל היקף תשלומי המשכנתאות של משקי בית חרדיים. נציין כי מחקר של מכון ירושלים על הון בין דורי, אשר יראה אור בהמשך,⁴¹ מצביע על כך שסוגיית הדיור, ובפרט מחירי הדירות והמשכנתאות, מהווה רכיב מרכזי בהתנהלות הכלכלית של משק בית חרדי. במילים אחרות, במקביל לכך שהכנסותיהם של משקי הבית החרדיים נמוכות יחסית, שירותי הדיור מהווים רכיב מרכזי בסל ההוצאות שלהם, ולכן שיעור ההוצאה על דיור בולט במיוחד.

מנגד, בקרב הערבים בירושלים, אף שיוקר הדיור בעיר גבוה יחסית, הוצאות הדיור אינן גבוהות כפי שניתן היה לצפות. הסבר אפשרי לכך הוא שכשליש מתושבי מזרח ירושלים מתגוררים בשכונות שמחוץ לגדר שבהן מחירי הדיור נמוכים יחסית, כך שהוצאות הדיור הממוצעות דומות יותר לאלו של האוכלוסייה הערבית בישראל.

הסבר נוסף להוצאות הדיור הנמוכות בקרב הערבים בירושלים הוא היעדר הסדר מקרקעין במרבית שטחי מזרח העיר. מאחר שנכסים רבים אינם רשומים באופן מוסדר על שם המחזיקים בהם, מיסים שונים

³⁷ המדד מציג את ההוצאה החודשית לדיור בקרב משקי בית הגרים בדירות שבבעלותם או בדירות שכורות.

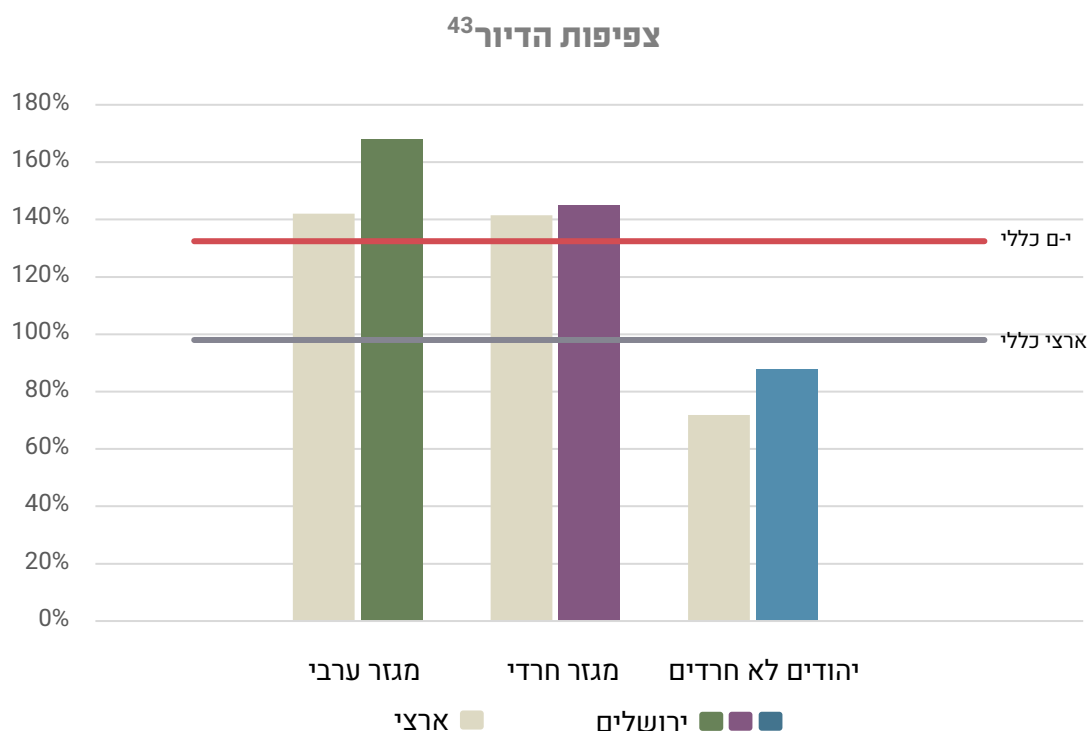
³⁸ רגב ואח' (טרם פורסם)

³⁹ רגב, היום ופראוור (טרם פורסם)

⁴⁰ היום ופראוור, 2024

⁴¹ רגב, היום ופראוור (טרם פורסם)

הנלווים לבעלות על נכס אינם יכולים להיגבות כלל.⁴² לבסוף, ייתכן שהנתונים מושפעים גם מכך שחלק מתושבי מזרח ירושלים שומרים על מרכז חיים רשמי בעיר לצורך שמירת מעמד התושבות, בעוד שבפועל הם מתגוררים מחוץ לתחום השיפוט של ירושלים – כך שהוצאותיהם על דיור נמוכות יותר.

בסוגייה זו, השוואה בין עיר גדולה וצפופה כירושלים לבין הממוצע בישראל, הכולל גם יישובים כפריים, עלולה ליצור הטיה. נכון יותר לבחון את נתוני הצפיפות ביחס לערים גדולות אחרות כבסיס השוואה.

לצד זאת, בקרב החרדים ככלל, רמות הצפיפות הגבוהות אינן מפתיעות. זאת, כאשר שיעור הפריון של נשים חרדיות עמד בשנים 2021-2023 על ממוצע של 6.5 ילדים לאישה,⁴⁴ בעוד שהדירות אינן גדולות משמעותית. כמו כן, אזורים חרדיים נוטים להתייקר ככל שהם הופכים למבוקשים יותר בקרב הציבור החרדי. מצב זה מוביל לכך שגם דירות קטנות יחסית נמכרות במחירים גבוהים, ומשפחות רבות נאלצות להסתפק בשטח מגורים מצומצם יותר.

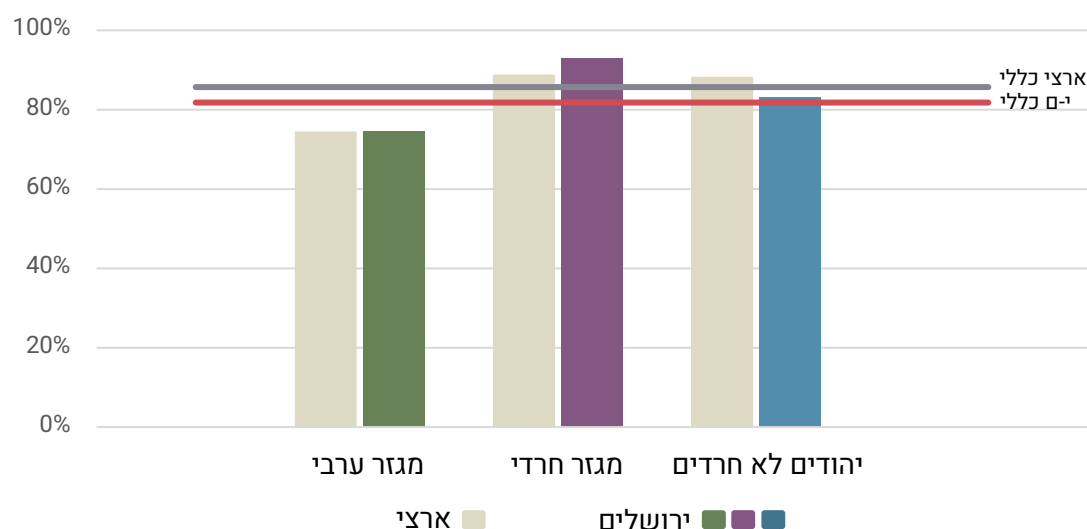
בקרב הערבים, לעומת זאת, רמות הצפיפות הגבוהות קשורות בעיקר לפער בין רמות ההכנסה ובין מחירי הדיור במזרח ירושלים: בעוד שרמת ההכנסה של הערבים בירושלים דומה יחסית לזו של הערבים בכלל ישראל, עלויות הדיור במזרח העיר גבוהות משמעותית. כתוצאה מכך, תושבי מזרח ירושלים אינם יכולים להרשות לעצמם את אותו מספר חדרים ביחס להכנסתם, ולכן רמות הצפיפות גבוהות יותר. פערי התשתיות והפיתוח בין מערב העיר ובין מזרחה באים אף הם לידי ביטוי בהקשר זה, כמו גם ברמות שביעות הרצון מאזור המגורים, להלן.

⁴² נשר, 2018

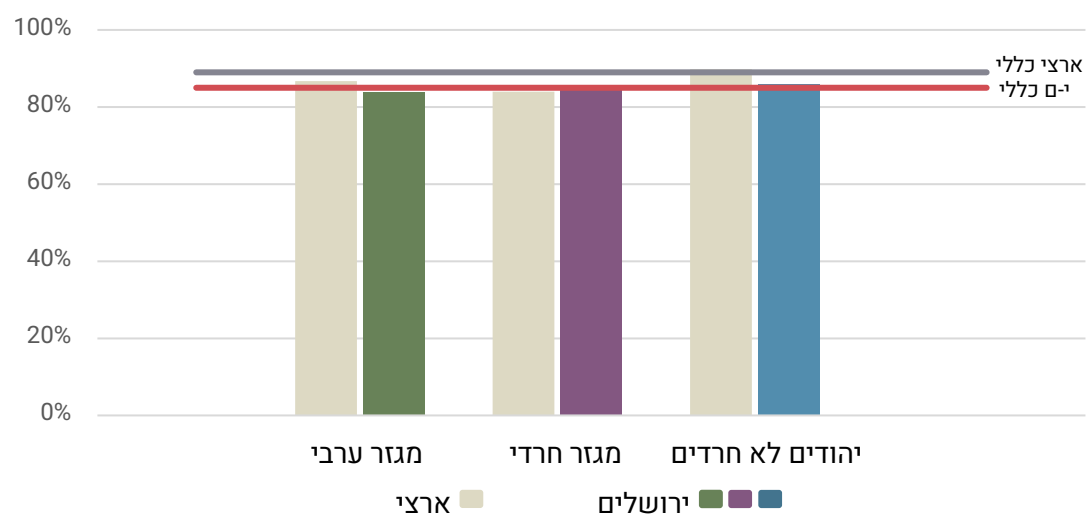
⁴³ המדד מציג את מספר הנפשות לחדר. הוא מחושב על ידי חלוקת מספר הנפשות הגרות במשק הבית בסך כל החדרים שבשימוש בני משק הבית.

⁴⁴ למ"ס, 2026

45 שביעות רצון מאזור המגורים

46 שביעות רצון מהדירה

בכלל קבוצות האוכלוסייה, הן בירושלים והן בישראל, נרשמות רמות גבוהות של שביעות רצון מהדירה ומאזור המגורים. בקרב הערבים, בירושלים וברמה הארצית, רמות שביעות הרצון מהדירה דומות לאלו שבקרב היהודים, ואילו מאזור המגורים נמוכות יותר בהשוואה ליהודים.

אצל החרדים, בירושלים ובישראל, הדבר קשור במידה רבה לאופייה הקהילתי של סביבת המגורים, שבה מוסדות החינוך, בתי הכנסת, השירותים הקהילתיים ורשתות התמיכה מרוכזים במרחק הליכה מהבית. הקרבה למסגרות אלו מחזקת את תחושת השייכות והחיבור למקום. לצד זאת, בקרב החרדים המודרניים

⁴⁵ מבוסס על שאלה שמופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנות לכלל בני ה-20 ומעלה: "האם אתה מרוצה מהאזור שבו אתה גר?". המדד מתייחס לאלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה" על השאלות.

⁴⁶ מבוסס על שאלה שהמופיעה בסקר החברתי משנת 2002 ומופנות לכלל בני 20 ומעלה. המדד מתייחס לאלו שהשיבו "מרוצה מאוד" או "מרוצה" על השאלות: "באופן כללי האם אתה מרוצה מהדירה שבה אתה גר?"

יותר קיימת לעיתים העדפה להתגורר בסמיכות לערים חילוניות, כדי ליהנות גם מהמגוון העירוני ומהשירותים הכלליים, לצד היתרונות הקהילתיים שמציעה החברה החרדית.⁴⁷

כמו כן, בקרב חרדים קיימת נטייה, בעיקר בגילים מבוגרים יותר, להימנע ממעבר דירה, וזאת הן מסיבות כלכליות והן בשל העדפה להישאר בסביבה המוכרת והקהילתית. בשל כך, התפתחה בחברה החרדית תופעה נפוצה של הרחבת דירות, הוספת יחידות דיור ומרפסות, המאפשרת להתאים את הדירה לצורכי המשפחה המשתנים לאורך השנים. תחושת היכולת להתאים את הדירה לצרכים האישיים והמשפחתיים עשויה לתרום גם לרמות שביעות הרצון הגבוהות יחסית מהדירה עצמה.

צפיפות היא אחד המאפיינים הבולטים של הדיור בירושלים. בקרב החרדים נרשמו גם הוצאות דיור גבוהות יותר, בין היתר, על רקע גודל משקי הבית. ככלל, נרשמו רמות גבוהות של שביעות רצון מהדירה ומאזור המגורים, בדומה למקבילות בישראל. הערבים בירושלים מציגים שביעות רצון מדירתם הדומה לזו של הערבים בישראל, אך נמוכה בהשוואה לשאר הקבוצות בעיר.

**סיכום
מדדי הדיור
וסביבת
המגורים**

⁴⁷ היום, 2025

בירושלים, הממוצע העירוני הכולל מטשטש לעיתים את ההבדלים בין קבוצות האוכלוסייה ועשוי להציג תמונה חלקית של איכות החיים. בחינת כל קבוצה ביחס לזו המקבילה לה בישראל מאפשרת להבחין בין פערים הנובעים ממאפייני האוכלוסייה לבין פערים המשקפים את החיים בעיר עצמה. ממצאי המחקר מלמדים כי:

התמונה מורכבת יותר מזו המשתקפת בדירוג העירוני הכולל

בשלוש קבוצות האוכלוסייה – יהודים לא-חרדים, חרדים וערבים – בלטו בירושלים חוזקות בתחומי התחבורה הציבורית, מערכת הבריאות, הניקיון ואיכות מי השתייה. לצד זאת, הפילוח המגזרי חשף דפוסים ייחודיים לכל קבוצת אוכלוסייה ירושלמית ביחס למקבילתה בכלל הארץ: יהודים לא-חרדים התאפיינו בהון חברתי ובקהילתיות גבוהה יותר; חרדים בלטו בשביעות רצון גבוהה מהחיים ומהמצב הכלכלי לצד אתגרי תעסוקה ודיור; ואילו הערבים הציגו פערים בתחומי התעסוקה, האמון והמעורבות האזרחית, לצד יתרונות בתחומי התחבורה, הבריאות והאיזון בין עבודה לחיים.

איכות החיים בירושלים אינה ניתנת להבנה באמצעות ממוצע עירוני אחד

הניתוח המגזרי חושף דפוסים שאינם נראים במדד הכולל, ומאפשר להבחין בין פערים הנובעים ממאפייני האוכלוסייה לבין פערים המשקפים את תפקודה של העיר. בכך, מאיר המסמך "שטחים מתים" (Blind Spots) בהבנת איכות החיים בירושלים ומציע בסיס מדויק יותר למחקר, לתכנון ולקביעת מדיניות ציבורית.

היון, א' (2025). "החרדי הכובש" מול "החרדי הגולש": האם תיתכן בנייה להשכרה ארוכת טווח ולא לרכישה בציבור החרדי? מכון ירושלים למחקרי מדיניות. https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2025/08/pub_624_OwnershipVsLong-Term-Rental-1.pdf

היון, א' (אפריל 2026). "הדברים שלמדתי ב-26 שנות מגור ים בעיר חרדית". [ynet](https://www.ynet.co.il/judaism/article/syg2t110tbl). <https://www.ynet.co.il/judaism/article/syg2t110tbl>

היון, א', ופראוור, א' (2024). פרנסה משמיים? מרכיב הנס בכלכלת משקי הבית החרדיים. מכון ירושלים למחקרי מדיניות. <https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2024/11/%D7%A4%D7%A8%D7%A0%D7%A1%D7%94-%D7%9E%D7%A9%D7%9E%D7%99%D7%99%D7%9D-Interactive.pdf>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2026א). מדדי איכות חיים בערים הגדולות, 2024. https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2026/037/26_33_037b.pdf

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (דצמבר 2025). מדדי איכות חיים, קיימות וחוסן לאומי, 2024. <https://www.cbs.gov.il/he/publications/Pages/2025/indicators24.aspx>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2026ב). שיעורי פריון בישראל, לפי מידת דתיות 1979-2024. <https://www.cbs.gov.il/he/publications/pages/2023/%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%A9%D7%9C-%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9D-D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%95%D7%90%D7%97%D7%A8%D7%95%D7%AA%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%9C%D7%A4%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%93%D7%AA-%D7%94%D7%93%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%A9%D7%9C%D7%94%D7%9F-2022-1979.aspx>

התנועה לחופש המידע (נובמבר 2025). מי נושא בנטל? מספר ימי המילואים בחלוקה לערים. <https://www.meida.org.il/17447>

נשר, מ' (2018). בנייה בלתי חוקית, סכסוכי דמים ושני מיליארד שקל בשנה: המחיר של היעדר זכויות על הקרקעות במזרח ירושלים. מכון ירושלים למחקרי מדיניות. https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2019/05/PUB_%D7%A0%D7%A9%D7%A8-%D7%94%D7%A1%D7%93%D7%A8-%D7%9E%D7%A7%D7%A8%D7%A7%D7%A2%D7%99%D7%9F.pdf

סבו בראנץ, ח', יניב, ע', יצחקי, ע', ורוזנברג, ד' (2026). **על נתוני ירושלים 2026: מצב קיים ומגמות שינוי**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות. <https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2026/05/%D7%A2%D7%9C-%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%99%D7%A-2026-1.pdf>

פורזיקי, נ' (2022). **מיפוי ההון האנושי בקרב צעירים וצעירות ממזרח ירושלים**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות. https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2022/07/Pub_581_Human_capital_2022.pdf

צוות המשרוקית של גלובס (פברואר 2026). **הנתונים חושפים: מי העיר עם איכות החיים הגבוהה בארץ, ומי בתחתית?** גלובס. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001533683>

קורן, ד' (2018). **ניצחון הפחד: על הימנעות ערביי מזרח ירושלים מהשתתפות בבחירות המוניציפליות**. מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS). <https://jiss.org.il/koren-fear-triumphs-on-the-nonparticipation-of-eastern-jerusalem-arabs-in-municipal-elections>

קריסי, ר' (פברואר 2026). **מדד איכות החיים בערים הגדולות: כפר סבא מובילה, ירושלים בתחתית**. <https://www.ynet.co.il/news/article/bkl1ueribe>. ynet

רגב, א', הירון, א', ופראוור, א' (טרם פורסם). **הון בין דורי**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

רמון, א' (2025). **נשים (וגברים) במזרח ירושלים: בין מסורת לשינוי**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות. https://jerusalem-institute.org.il/wp-content/uploads/2025/09/pub_626_WomenMen-andinEastJerusalem-2.pdf